

Suomalais-ugrilaiseksi esitetty Liettuan vesistönimistö

Simonas
Noreikis

Pro gradu -tutkielma

Suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Helsingin yliopisto

Ohjaaja: Santeri Junttila

Toukokuu
2018

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto	
Tekijä – Författare – Author Simonas Noreikis			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Suomalais-ugrilaiseksi esitetty Liettuan vesistönimistö			
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomalais-ugrilainen kielentutkimus			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2018	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 75	
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Työni tavoitteena on tarkastella kriittisesti suomalais-ugrilaiseksi esitettyjen Liettuan vesistönimien etymologioita. Käsitys, että Liettuassa voi olla suomalais-ugrilaisia vesistönimiä, perustuu teoriaan, että ennen balttien tuloa Liettuan alueelle noin vuonna 2000 eKr. siellä asui suomalais-ugrilaisia. Liettualaiset tutkijat perustelivat valittujen liettualaisten nimien suomalais-ugrilaista alkuperää rinnastamalla niitä samanlaisilta kuulostaviin suomalais-ugrilaisiin vesistönimiin. Tällainen metodi on kuitenkin riittämätön ja epäkriittinen.</p> <p>Työssäni sovellan Saarikiven, Aikion, Kuzminin ja Baloden käyttämiä ja kehittämiä suomalais-ugrilaisen paikannimistön tutkimusmetodeja. Tärkein tehtävä on rinnastettujen nimien kantamuotojen rekonstruktio ja vertailu. Sitä varten katson läpi äännehistoriaa uralilaisesta kantakielestä myöhäiskantasuomeen ja kantaindoeuroopasta balttilaisiin kieliin.</p> <p>Analyyysiosassa esitän erillisessä sana-artikkelissa jokaisen liettualaisen nimen, jonka suomalais-ugrilaista alkuperää on Liettuassa pidetty varmana. Pyrin kumoamaan nämä etymologiat monentyppisin kriittisin argumentein. Lopussa esitän vielä yksittäisiä nimiä, jotka niin ilmeisesti eivät ole uralilaista alkuperää, etteivät perustelut vaadi erillistä sana-artikkelia.</p> <p>Tässä työssä kävi ilmi, ettei yksikään työssäni tutkitusta vesistönimistä ole suomalais-ugrilaista alkuperää. Yleisin vasta-argumentti on rekonstruoitujen kantamuotojen fonologinen etäisyys. Toiseksi, joihinkin nimiin rinnastetut sanat ovat nuoria lainoja uralilaisissa kielissä tai ainakin kuuluvat länsiuralia myöhempiin kerrostumiin. Kolmanneksi, moni nimi on rinnastettu sanaan, josta paikannimiä ei todistettavasti ole muodostettu. Joskus vielä sana, johon vesistönimi on rinnastettu, ei maantieteellisistä syistä sovi siihen yhdistettyyn vesistökohteeseen. Lopuksi monille suomalais-ugrilaisille vesistönimille voi löytää perustellun balttilaisen etymologian. Liettuassa valmistellaan uutta paikannimikirjaa. Sen tekijöiden tulisi katsoa uudestaan suomalais-ugrilaisiksi esitettyjen vesistönimien etymologioita. Toivon, että tutkielmani olisi heille hyvä apuväline.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords nimistöntutkimus, substraatti, Liettua, vesistönimistö, kielikontaktit			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1. Johdanto	4
2. Aiempi tutkimus.....	6
2.1. Yleiskatsaus Liettuan paikannimistön tutkimushistoriaan.....	6
2.2. Suomalais-ugrilaisten etymologioiden ehdottaminen liettualaisille vesistönimille	8
2.3. Yleisesti balttilaisten ja suomalais-ugrilaisten välisistä kontakteista.....	10
2.4. Aineisto	11
2.5. Suomalais-ugrilaisiksi esitettyjen vesistönimien sijaintipaikat.....	12
3. Metodit	13
3.1. Būgan ja Vanagasin hypoteesien ja metodien arviointia	13
3.2. Saarikiven (2006), Aikion (2007), Kuzminin (2014) ja Baloden (2015) suomalais-ugrilaisen paikannimistön tutkimusmetodeja.....	16
3.3. Katsaus äännehistoriaan: kantaauralista myöhäiskantasuomeen	18
3.4. Katsaus äännehistoriaan: kantaindoeuroopasta balttilaisiin nykykieliin.....	23
3.5. Äännesubstituutiot latvian itämerensuomalaisissa lainoissa.....	28
3.6. Suomalais-ugrilaisten ja liettualaisten vesistönimien yleisimmät tyypit	29
4. Analyysi	30
4.1. Selityksiä.....	30
4.2. Ilmédas (järvi).....	30
4.3. Ýmasta (joki)	32
4.4. Jarà (joki ja järvi), Jarilka (joki).....	32
4.5. Kidè, Kidèlè (joki)	34
4.4. Kivè, lv Kīve (joki)	36
4.5. Kōrubis, Kōrbis, Kōrbè (joki)	37
4.6. Kūrà (joki).....	38
4.7. Kvistè (joki)	39
4.8. Lámbis (joki).....	40
4.9. Lōnas (joki)	41
4.10. Lúodis (järvi)	42
4.11. Negāsčius, Nigēstis (järvi)	43
4.15. Nevēlis (joki)	44
4.16. Pernavà (joki, niitty) & Pérnokè (järvi)	45
4.17. Pīladis (joki).....	46

4.18. Puožas (järvi)	47
4.19. Robatà, Robâtè (joki)	48
4.20. Rujà (joki)	49
4.21. Šakšys (järvi), Šakšėlė (joki)	50
4.22. Šiladis (joki).....	50
4.23. Šuojà (joki), Suojà (joki) & Suojys (järvi).....	51
4.24. Tarañdè (joki).....	53
4.25. Tėrvetė, lv Tėrvete (joki)	54
4.26. Tilkà (joki)	54
4.27. Ugra (joki).....	55
4.28. Virčiuvis, Virčiuvė, lv Vircava (joki)	56
4.29. Vokša (joki) & Vokšėlis (järvi)	57
4.30. Muita nimiä.....	58
5. Yhteenveto	61
Lyhenteet	64
Lähdeluettelo.....	65
Kirjallisuus.....	65
Painamattomat lähteet.....	73
Verkkolähteet.....	74

1. Johdanto

Venäläinen kirjailija Juzefovitš (2017) kirjoitti: ”Karttoihin merkityistä nimistä jokien nimet ovat kaikista vanhimmat. Niiden merkitys ei ole läheskään aina selvä. Näihin salaperäisiin jokien nimiin kuuluu Selenga. Se on muodostunut joko burjaatin sanasta *sel*, joka tarkoittaa tulva-aluetta tai evenkin sanasta *sele*, joka merkitsee rautaa. Mielestäni se kuitenkin kuulostaa kreikkalaisen kuun jumalattaren Selenen nimeltä.” (Suomennos: Simonas Noreikis).

Vesistönimet ovat synnyttäneet monenlaisia mielleyhtymiä kaikkialla maailmassa. Kuka tahansa voi esittää niille etymologioita oman mielikuvituksensa rajoissa. Liettuan vesistönimistö ei ole poikkeus.

Peruskoulun seitsemännellä luokalla opin historian tunnilla, että Liettuan alueella oli suomalais-ugrilaista asutusta, josta todisteena on vesistönimistö. Oppikirjassa esitettiin seuraavat esimerkit: *Jara, Kidė, Tilka* (*Laikas* 7: 37). Teoksen toisessa painoksessa (2014) on esitetty samat tiedot. Hypoteesin sisällyttäminen historian opetusohjelmaan tarkoittaa, etteivät Liettuan tieteen auktoriteetit epäile sen paikkansapitävyyttä. Historian tunnilla oppimani jäi mieleeni, ja kiinnostuin siitä, miten suomalais-ugrilainen vesistönimistö Liettuan alueella on syntynyt.

Työssäni esittelen kaikki suomalais-ugrilaisina pidetyt Liettuan vesistönimet ja pyrin tarkastelemaan, pitävätkö nämä etymologiaväitteet todella paikkansa. Tällaisia nimiä ei ole kovin paljon, noin 30–40; kolmeakymmentä niistä pidetään varmoina, kun taas muita ei aina esitetä suomalais-ugrilaiseksi. Analysoin varmana pidettyjä nimiä yksityiskohtaisesti erillisessä sana-artikkelissa. Muiden nimien etymologioita kommentoin vain lyhyesti.

Työni sisältää spekulatiivisen lingvistiikan elementtejä. Liettuan kielestä puuttuvat todistetut ja perustellut lainat kantauralista. Voidaan vain spekuloida, miten rekonstruoidut suomalais-ugrilaiset kantamuodot ovat kehittyneet lainautuessaan kantabalttiin.

Tämän takia, esittelen lyhyesti äännehistoriaa kantauralista itämerensuomeen ja kantaindoeuroopasta balttilaisiin nykykieliin ennen kuin aloitan vesistönimien analyysin.

Äännehistoriaa tarvitaan vesistönimien kantamuotojen äänteellistä rekonstruktiota varten.

Työni tavoitteisiin ei kuulu uusien etymologioiden laatiminen. Se on vaativa tehtävä, joka edellyttää erillistä tutkimustyötä. Yritän kuitenkin ehdottaa joillekin nimille uusia etymologioita.

2. Aiempi tutkimus

2.1. Yleiskatsaus Liettuan paikannimistön tutkimushistoriaan

Maciejauskienė (2002: 102–105) jakaa Liettuan nimistön keräämisen neljään vaiheeseen:

1. Liettuan paikannimistöntutkimuksen aloittajana on pidetty Kazimieras Būga (1879–1924), jonka töitä arvostetaan edelleen. Būga aloitti Liettuan nimistön keräämisen ja järjesti kenttätöitä. Būga avustajineen keräsi henkilö- ja paikannimistöä kenttätömatkoilla ja historiallisista lähteistä. Hänen luomassaan kortistossa on 75 000 korttia.
2. 1930-luvulla Liettuan opetusministeriö järjesti paikannimistökeräyksen. Laadittiin paikannimistön keräysohjeet ja kyselylomakkeet, jotka lähetettiin metsänhoitajille ja peruskoulunopettajille, sillä näitä ammattikuntia pidettiin parhaina työtä varten. Täytetyt lomakkeet oli palautettava ministeriölle. Lomakkeiden tietojen pohjalta laadittiin kortisto, joka sisälsi 150 000 korttia. Samaan aikaan Liettuan sisäministeriö järjesti suku- ja paikannimien keräyksen kirjakielisten nimimuotojen luomista varten. Kerättyjen tietojen pohjalta laadittiin seitsenosainen paikannimikirja.
3. Vuonna 1958 Liettuan kielen ja kirjallisuuden instituuttiin perustettiin paikannimistötyöryhmä. Työryhmä systematisoi aiemmin kerättyä paikannimistöä ja järjesti kenttätöitä Vilnan ja Klaipėdan alueilla, joilta ei ollut kerätty nimistöä. Syynä oli se, että sotien välisenä aikana Vilnan alue kuului Puolaan ja Klaipėdan alue oli autonominen. Vuosina 1959–1975 aukko keräyksessä paikattiin ja nimistö lisättiin kortistoon.
4. Vuosina 1976–1986 Liettuan kielen ja kirjallisuuden instituutti järjesti kenttätömatkoja Liettuan eri alueille. Matkoilla tuli ilmi paikannimiä, joista ei ollut tiedetty aikaisemmin. Myös 1930-luvulla tallennetut nimet ja niiden muuttuneet muodot kirjattiin nimistöön uudelleen. Nimiä tallennettiin myös Vilnan yliopiston Kaunaan humanistisen tiedekunnan järjestämällä kenttätömatkoilla. Monilla Liettuan alueilla oli vapaaehtoisia, jotka keräsivät nimistöä itsenäisesti tai koululaisten kanssa. Edellä mainittu paikannimistötyöryhmä auttoi heitä metodologisesti.

1990-luvulta lähtien paikannimistöä ei ole enää kerätty, sillä keräämistä on pidetty tarpeettomana. Liettuan paikannimistön korttistossa on nykyään 600 000 korttia. Seuraava vaihe on kerättyjen nimien tieteellinen tutkimus.

Vanagas on laatinut Liettuaan nimistöön liittyviä suurteoksia. Hänen pääteoksensa on *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas* (Liettuan vesistönimistön etymologinen sanakirja, 1981a). Jokainen sanakirjan sana-artikkeli sisältää nimen sekä sen rinnastuksen muihin nimiin tai appellatiiveihin. Tämä vesistönimien sanakirja oli ensimmäinen lajiaan baltistiikassa. Sanakirjan esipuheessa tekijä selittää, että ennen sanakirjan laatimista monien liettualaisten järvien ja jokien nimien etymologiat olivat tuntemattomia tai niille oli ehdotettu ristiriitaisia etymologioita. Sen takia Vanagas joutui ehdottamaan monille nimille etymologioita itse. Etymologisen sanakirjan julkaisun tavoitteena oli herättää kiinnostusta liettualaisten vesistönimistön syvempää tutkimusta kohtaan. Vanagasin sanakirjassa etymologioiden selityksissä nimien rakenteeseen ja semantiikkaan ei juurikaan syvennytä. Vanagas kirjoitti erilliset monografiat vesistönimien rakenteesta (1970) ja semantiikasta (1981b).

2000-luvulla liettuan kielen valtiollinen komissio (Valstybinė Lietuvių Kalbos Komisija) aloitti uuden hankkeen, jonka tarkoituksena on luoda Liettuan paikannimikirja (*Lietuvos vietovardžių žodynas*). Tähän mennessä on julkaistu paikannimikirjan kaksi ensimmäistä osaa A-B (2008) ja C-F (2014). Paikannimikirjan julkaistut osat ovat luettavissa myös internetissä (*Vietovardžių žodynas*).

Aineisto perustuu edellä mainittuihin 600 000 korttiin. Paikannimikirjan tavoitteena on paikannimien oikeinkirjoitus- ja ääntämisuotojen esittäminen ja nimien etymologioiminen. Jälkimmäinen tehtävä on paljon vaikeampi. Etymologiat esitetään niihin liittyvien tutkimusten perusteella, mutta monille nimille ei ole aikaisemmin esitetty mitään etymologiaa (Maciejauskienė 2002: 106–107). Kyseisessä paikannimikirjassa ei millekään työssäni käsiteltävälle nimelle ole vielä luotu sana-artikkelia tai sana-artikkeli ei esitä etymologiaa. Liettuan paikannimikirjan luominen on vaativa työ ja hankkeen arvioitu kesto aika on monta vuosikymmentä.

2.2. Suomalais-ugrilaisten etymologioiden ehdottaminen liettualaisille vesistönimille

Mahdollista suomalais-ugrilaisten vesistönimien olemassaoloa Liettuassa on tutkittu jo yli 100 vuoden ajan. Jan Rozwadowski (1913) esitti artikkelissaan *Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód* (Huomautuksia Itä-Euroopan esihistoriallisiin suhteisiin ja indoeurooppalaisten alkukotiin vesistönimistön pohjalta) mahdollisia suomalais-ugrilaisen vesistönimistön jälkiä Itä- ja Länsi-Preussissa, Venäjällä sekä Puolassa. Rozwadowski esitti viisi nimiryhmää, joiden nimet liittyvät tiettyihin suomalais-ugrilaisiin appellatiiveihin. Kolmanteen ryhmään kuuluvat nimet, jotka hänen mielestään liittyvät suomen appellatiiviin *lampi*. Ryhmään kuuluu esimerkiksi järvennimi *Łempis*, joka sijaitsee nykyisen Puolan puolella Liettuan rajan tuntumassa alueella, jossa puhutaan liettuan kieltä. Rozwadowski käsitteli samassa kirjoituksessaan myös *Jura*-nimisiä jokia, joilla on laaja levikki Itä-Euroopassa. Hän huomasi mahdollisia yhteyksiä lt *jūra* 'meri', *jaura* 'suo' ja sm *järvi*, saa *jávri* välillä.

Rozwadowskiin oletuksiin viittasi omassa tutkimuksessaan puolalainen tutkija Tadeusz Lehr-Splawiński (1946). Hän piti muun muassa joennimen pl *Niemen* / lt *Nemunas* alkuperää suomalais-ugrilaisena. Hänen mukaansa se liittyy suomen appellatiiviin *niemi*. Liettualaiset tutkijat eivät tällaista alkuperäväitettä hyväksyneet.

Lehr-Splawińskin mielestä liettuaassa esiintyvä järvennimi *Munas* (Ignalinan piiri) liittyy suomen appellatiiviin *muna*. Hänen mukaansa sen vastine olisi Karjalassa (Petroskoin piiri) sijaitseva *Munozero* (tämä on venäläinen nimi, ka *Munjärvi*). Nimen etymologiaa puolusti myös Vanagas.

Būga on ehdottanut myös suomalais-ugrilaista etymologiaa muun muassa *Kivē*-nimiselle pienelle joelle Liettuan ja Latvian alueella (historiallisessa Semigalliassa). Hänen mukaansa se liittyy sanoihin li *kiv*, sm *kivi*. Hän tutki vesistönimistöä myös Latvian alueella ja rinnasti latvialaisia, suomalaisia ja virolaisia nimiä toisiinsa (Būga 1961: 643–647). Rinnastuksia on yhteensä 92 kappaletta (esim. *Ķulmas* ~ *Kylmä-puro*). Työssäni en käsittele niiden paikkansapitävyyttä, sillä aiheeni rajautuu eri tavalla. Nämä rinnastukset ovat kuitenkin tärkeitä työtäni varten, sillä Vanagas käytti niitä omassa tutkimuksessaan.

Vanagasin etymologinen sanakirja (1981a) sisältää noin 30 vesistönimeä, joiden hän uskoo olevan suomalais-ugrilaista alkuperää. Näyttää siltä, että Vanagasin jälkeen ei ole tehty suomalais-ugrilaiseksi esitetyn vesistönimistön syvempää analyysia. Hänen teoksensa ovat myöhemmän tutkimuksen pohjana (esim. Kilian 1986). Schmid (1988) on kritisoinut Vanagasin etymologiaväitteitä ja pyrkinyt ehdottamaan parempia etymologioita. Muuttamia Vanagasin etymologioita on lyhyesti ja järkevästi kommentoinut Ernits (1979: 132–133). Rimša (1995: 97–98) pyrki kumoamaan yli kolmanneksen osaa Vanagasin etymologioista ja esitti oletuksen, että suomalais-ugrilaiset nimet, joihin Vanagas rinnasti liettualaisia nimiä, ovat balttilaista substraattia.

Vanagasin ehdotukset toistuvat kuitenkin uudemmissa Liettuan esihistoriaan liittyvissä teoksissa. Esimerkiksi Zinkevičius (1984: 153–158; 2005: 22–33) on julkaissut kaksi keskenään samankaltaista kirjaa, joiden suomalais-ugrilaista vesistönimistöä koskevien tekstien sisällöt ovat lähes samoja. Muita aiheeseen liittyviä tekstejä ei ole julkaistu. Uskomus, että Liettuassa on suomalais-ugrilaista substraattia, perustuu todennäköisesti Zinkevičiusin julkaisuihin.

Vanagas (1988) pitää kuitenkin mahdollisena myös sitä, että Liettuan alueella ei esiinny suomalais-ugrilaista paikannimistöä. Hän kiinnittää huomiota kuitenkin siihen, että suomalais-ugrilaisen paikannimistön esiintyminen Liettuan alueella on epävarmaa sen vuoksi, ettei Liettuan vesistönimistön syväanalyysiä ole tehty. Tästä kertoo jo sekin, että tekstien sisällöt toistuvat samanlaisina (Vanagas 1966: 28–29 ja 1988: 86–87).

Zinkevičiusen (1984: 155) esittämät vesistönimet olivat pohjana Mańczakin (2008: 150) hypoteesille uralilaisesta substraattia balttilaisissa kielissä. Holst (2015: 151–169) on kritisoinut Mańczakin teoriaa ja esittänyt sille vasta-argumentteja. Holstin johtopäätöksenä on, että voidaan puhua ainoastaan itämerensuomalaisesta vaikutuksesta latviaan eikä minkään varhaisemman suomalais-ugrilaisen kielimuodon vaikutuksesta kantabalttiin. Kirjoittaessaan vesistönimistöstä Holst (2015: 165) on kuitenkin viitannut vain henkilökohtaiseen keskusteluun Santeri Junttilan kanssa, jolloin heillä oli ollut puhetta Zinkevičiusen esittämien etymologioiden perusteettomuudesta. Työssäni käytän mahdollisuutta esittää yksittäiskohtaisesti Vanagasin ja Zinkevičiusen tulkintojen perustettomuutta.

2.3. Yleisesti balttilaisten ja suomalais-ugrilaisten välisistä kontakteista

On esitetty eri hypoteeseja siitä, milloin ja missä suomalais-ugrilaisten ja balttilaisten väliset kontaktit ovat alkaneet. Eri tutkijat ovat ehdottaneet eri paikkoja ja aikakausia.

Liettuassa suosituin käsitys on, että balttilaisen kielen puhujat saapuivat Baltiaan noin vuonna 2000 eKr., ja tätä ennen alueella asui suomalais-ugrilaisia, jotka sitten assimiloituivat baltteihin. Teorian mukaan baltit tulivat alueelle vasta myöhemmin, jolloin suomalais-ugrilaiset assimiloituivat heihin. Sabaliauskasin (1963: 110) mukaan ei ole riittävän painavia argumentteja vahvistamaan esim. Thomsenin tai Setälän teorioita, että kontaktit alkoivat paljon myöhemmin. Sabaliauskasin artikkelin ilmestymisaikaan oli Neuvostoliitossa suosittu Mooran (1956) jatkuvuusteoria, jonka mukaan suomalais-ugrilaiset asuivat Liettuan alueella jo neoliittisella kivikaudella, kolmannella vuosituhannella ennen Kristusta. Siitä todisteena pidettiin kampakeramiikkaa, jonka oletettiin kuuluvan suomalais-ugrilaiseen kulttuuriin. Jatkuvuusteorian valossa oli perusteltua olettaa, että Liettuassa voisi olla suomalais-ugrilaista paikannimistöä. Mooran teoria on edelleen suosittu Liettuassa.

Ennen Mooraa kannatettiin paljon myöhäisempiä ajoituksia kantasuomelle, ja esimerkiksi Thomsenilla (1890) oli ajatus, että itämerensuomalaiset tulivat Baltiaan ja Suomeen vasta itäslaavien ekspansion ajamina 600–800-luvuilla jälkeen Kristuksen. Hänen mukaansa kantasuomalaiset tulivat Baltiaan rautakaudella. Arkeologi Hackman (1905) ehdotti, että suomalaiset ovat tulleet Virosta jo aikaisemmin, ensimmäisen vuosituhannen alkupuoliskolla. Arkeologi Tallgren (1920: 90–92) pyrki tutkimaan itämerensuomalaisten saapumista Baltiaan ja ajoitti sen suunnilleen rautakauden alkuun. Setälä (1916: 499–500) ehdotti suunnilleen samaa ajankohtaa, viimeisiä vuosisatoja ennen Kristusta.

Uusin balttilaisten ja suomalais-ugrilaisten välisiä suhteita käsittelevä kirja on Langin (2018) kirjoittama. Se ilmestyi vasta tekstini pääosan kirjoittamisen jälkeen. Uusin teksti, jota olen lukenut kirjoittaessani, on Langin (2016) artikkeli. Siinä hän tarkastelee ennen ehdotettuja hypoteeseja kielellisellä ja arkeologisella tasolla. Lang uskoo balttilaisten sanojen lainautuneen kantasuomeen kolmessa eri vaiheessa. Ensimmäinen vaihe alkoi toisen ja ensimmäisen vuosituhannen vaihteessa ennen Kristusta.

Lopuksi on kiinnitettävä huomiota siihen, että Liettuan historiassa ei ole ollut itämerensuomalaista siirtoväestöä kuten Latviassa (esim. vatjalaiset Bauskan seudulla 1200-luvulla ja virolaiset Latgalliassa 1700-luvulla). Tämä on tärkeää tietää, jos työssäni tutkittavat nimet eivät ole esihistoriallista suomalais-ugrilaista substraattia. Tämä historiallinen tieto kumoaa niiden mahdollista myöhäisempää alkuperää.

2.4. Aineisto

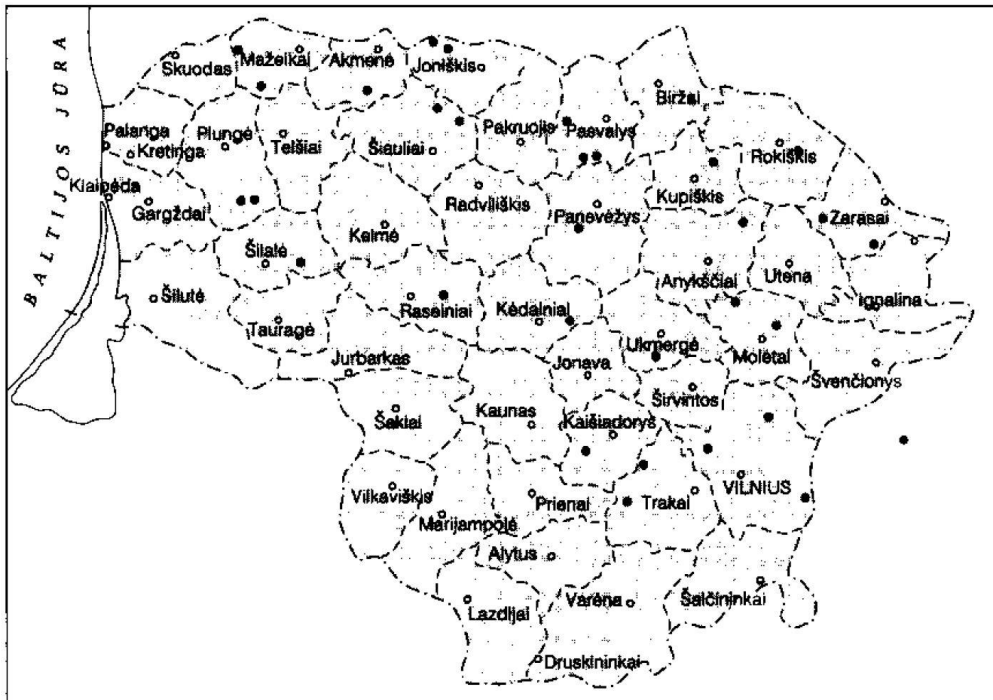
Työssäni yritän käsitellä mahdollisimman monia suomalais-ugrilaisiksi esitettyjä Liettuan järvien ja jokien nimiä. Tutkimukseni pohjana on Vanagasin Liettuan vesistönimistön etymologinen sanakirja (1981a). Nimien poimimista helpottaa Zinkevičiuksen (2005: 30) laatima luettelo, jossa hän esittää mielestään vakuuttavimmat suomalais-ugrilaisperäiset vesistönimet. Niitä on yhteensä 30 kappaletta. Lisäksi apuna on Vanagasin (1975: 404–405) tiivistelmä, jossa hän esittää vielä 10 nimeä, joita Zinkevičius ei ole sisällyttänyt listaansa.

Kaikkia Liettuan suomalais-ugrilaisiksi esitettyjä vesistönimiä pidetään substraattina, joten niiden analyysia varten tarvitaan substraattinimistöä käsittelevää kirjallisuutta. Työssäni hyödynnän Saarikiven (2006) väitöskirjaa, jossa hän esittää substraattitutkimuksen yleisiä ohjeita ja noudattaa niitä Luoteis-Venäjän suomalais-ugrilaiden substraattinimien tutkimuksessa. Aikion (2007) Etelä-Suomen saamelaiseen substraattiin liittyvä artikkeli on hyödyllinen siksi, että siinä esiintyy samanlainen ongelma kuin Liettuan vesistönimistön suomalais-ugrilaisuuden toteamisessa. Rahkosen (2013) väitöskirjassa on hyviä esimerkkejä siitä, miten merjan, muroman, meštšeran sekä itämerensuomen substraattinimistö muuttuu lainautuessaan venäjän kieleen. Kuzminin (2014) väitöskirjassa on esitetty areaalis-typologinen metodi, jonka avulla hän tutkii Vienen Karjalan asutushistoriaa.

Hyödynnän myös Latvian suomalais-ugrilaisia lainoja ja paikannimiä käsitteleviä aineistoja. Zeps (1962) esittelee itämerensuomalaiset lainasanat latvian pitäjämurteissa. Osa käsittelemistäni nimistä on rinnastettu Zepsin esittämiin lainoihin. Yritän tarkastella pitäjänmurteen puhuma-alueen sijainnin mukaan, voisiko itämerensuomalainen sana olla lainautunut liettuaan, ja voisiko siitä olla muodostunut vesistönimi.

2.5. Suomalais-ugrilaisiksi esitettyjen vesistönimien sijaintipaikat

Karttaan 1 on merkitty kaikki Liettuan suomalais-ugrilaisiksi esitetyt joen- ja järvennimet. Yksi niistä sijaitsee Valko-Venäjän alueella. Kyseiset vesistönimet eivät ole keskittyneet yhdelle alueelle, vaan esiintyvät yksittäisinä niminä Liettuan eri osissa. Nimien tarkoitteet ovat yleensä suhteellisen pieniä jokia ja järviä. Zinkevičiuksen (2005: 30) mielestä nämä nimet ovat jatketta Latvian suomalais-ugrilaiselle paikannimistölle.

3 pav. Finų kilmės hidronimų paplitimas Lietuvos teritorijoje

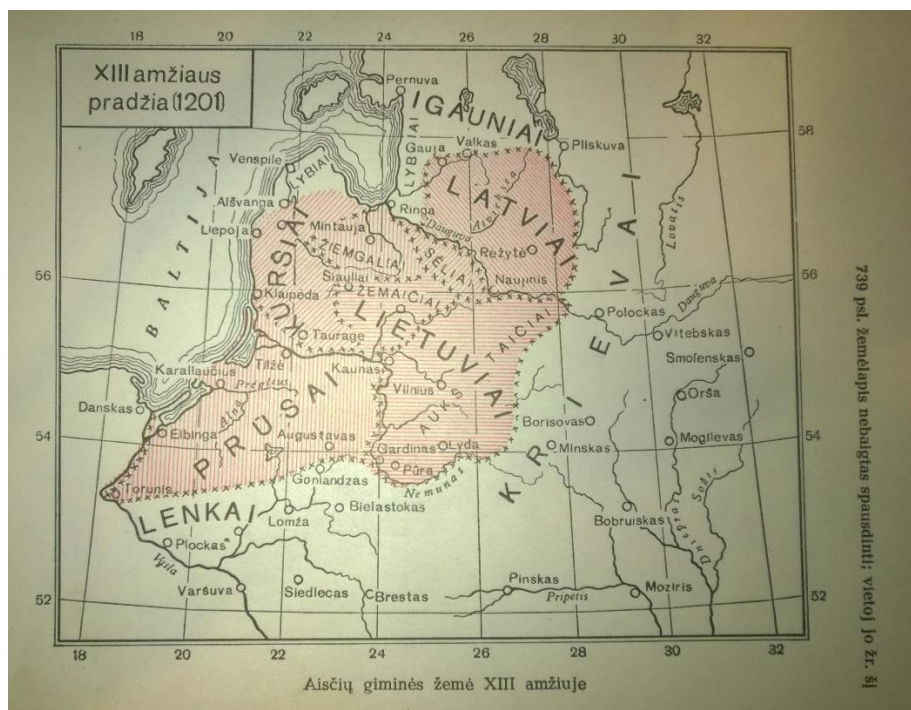
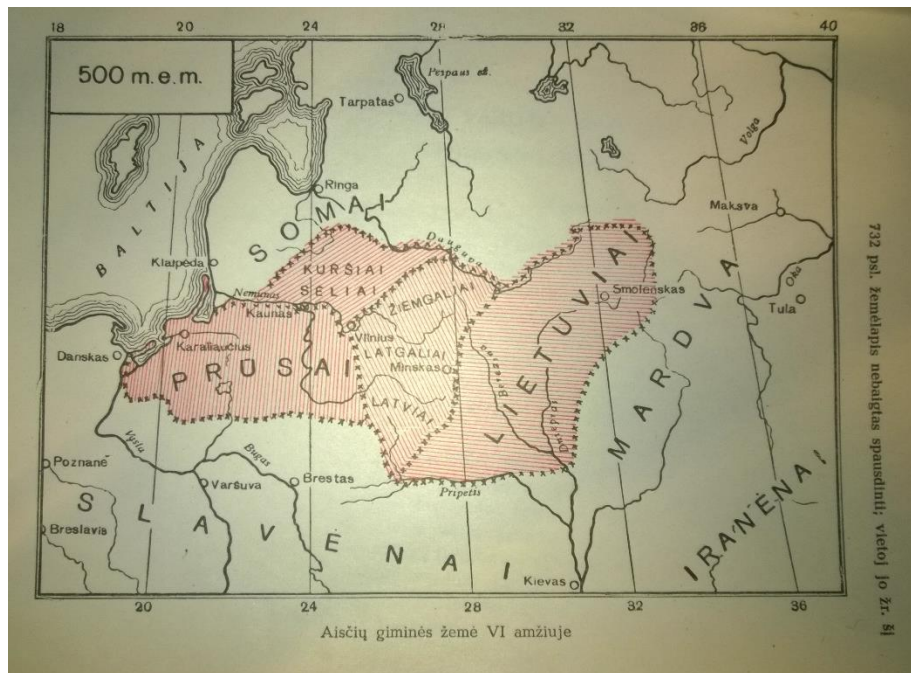
Kartta 1. Itämerensuomalaisten vesistönimien levikki Liettuassa (musta piste = joen tai järven sijaintipaikka, Zinkevičius 2005: 30).

3. Metodit

Työssäni en pyri kehittämään omia metodeja, vaan yritän soveltaa uusimpia eri alueiden suomalais-ugrilaisen substraattinimistön tutkimusmetodeja (Saarikivi 2006, Aikio 2007, Rahkonen 2013, Kuzmin 2014, Balode 2015 jne.) Ennen kuin aloitan vesistönimien analyysin, esitän Būgan (1961) ja Vanagasin (1988) argumentit suomalais-ugrilaisen substraattinimistön Liettuan alueella esiintymisen puolesta, sekä niihin kohdistettua kritiikkiä uudemman tutkimuksen perusteella. Tässä luvussa esitän myös baltin ja itämerensuomen äännehistorian läpikatsauksen nimien hypoteettisten kantamuotojen rekonstruktiota varten. Referoin myös Zepsin (1962) esittämät yleisimmät äännesubstituutiot latvian itämerensuomalaisissa lainoissa.

3.1. Būgan ja Vanagasin hypoteesien ja metodien arviointia

Būgan (1961: 737–738) mukaan liettualaisten ja latvialaisten alkukoti oli muualla kuin heidän nykyalueillaan. Hänen mukaansa liettualaiset asuivat Minskin itäpuolella, kun taas latvialaiset asuivat Vilnan alueella, joista he 500-luvulla siirtyivät nykyisille alueilleen. Koko nykyinen Latvia oli Būgan mielestä itämerensuomalaisten asuttama. Būga käyttää kansannimeä *somai*, joka tarkoittaa liiviläisiä, virolaisia ja suomalaisia. Nimi on Būgan latvian kielestä lainaama (vrt. lv *sāmi* 'itämerensuomalaisia heimoja tarkoittava sana'). Liettuan alueella asui muita balttilaisia heimoja (kuurit, seelit, semgallit) ennen liettualaisten tuloa. Palangan ja Klaipėdan seuduilla asui myös itämerensuomalaisia (lt *somai*), jotka olivat preussien hallitsemia. Tästä syystä virolaisia alettiin kutsua eestiläisiksi (vrt. *aestii* 'Tacituksen Itämeren rannikolle sijoittama heimo'). Būga antaa esimerkkejä itämerensuomalaisperäisistä paikannimistä Kuurinmaalta ja Semigalliasta (Latvian puolella). Yksi niistä on joennimi *Ķive* (lt *Kivė*). Joki ulottuu Liettuan alueelle ja sen nimi liittyy Būgan mukaan appellatiiviin *kivi*.

Kartat 2 ja 3. Balttilaiset heimot 500-luvulla ja 1200-luvulla (Būga 1961:732; 739)

Vanagasin (1988: 86–87) mukaan balttilaiset tulivat Baltiaan 2000 eKr. jota ennen siellä asui suomalais-ugrilaisia heimoja. Hänen oletuksensa perustuu siihen, että Liettuassa on neoliittista kampakeramiikkaa, jonka tekijöitä pidettiin suomalais-ugrilaisten kielten puhujina. Taustalla on virolaisen arkeologin Mooran (1956) kehittämä jatkuvuusteoria,

joka oli suosittu Suomessa ja Virossa 2000-luvun ensimmäisiin vuosiin saakka. Liettuassa siitä ei ole vielääkään luovuttu.

Vanagas (1988: 87) kirjoitti, että vertailtaessa liettualaisia paikannimiä (ja erityisesti vesistönimiä) suomalaisiin, virolaisiin, karjalaisiin ja muihin suomalais-ugrilaisiin paikannimiin ja appellatiiveihin näyttää siltä, että liettualainen paikannimistö voi sisältää suomalais-ugrilaista substraattia. Kronologisesta näkökulmasta katsottuna metodi on virheellinen, sillä kolmannella vuosituhannella ennen Kristusta Vanagasin mainitsemia kieliä ei ollut vielä olemassa. Vanagasin suomalais-ugrilaiset etymologiaväitteet perustuvat monissa tapauksissa Latvian itämerensuomalaisiksi esitettyihin nimiin (Endzelīns 1956, 1961, Rudzīte 1968, Breidaks 1973), joiden alkuperä on paljon myöhempi.

Zinkevičius (2005: 28–31) puolustaa hypoteesia, että ennen balttien tuloa Liettuan nykyalueella asui itämerensuomalaisia heimoja. Liettuankielisessä tekstissä tekijä käyttää termiä *finai* 'itämerensuomalaiset'. Hänen mukaansa kaikkein selvimpien joen- ja järvennimien määrä on noin 30, mikä riittää osoittamaan, että edellinen hypoteesi on oikea. Vesistöt, joiden nimet esitetään suomalais-ugrilaisiksi, ovat pieniä ja sijaitsevat syrjäisissä paikoissa. Zinkevičius kirjoittaa, että eräiden esittämiensä nimien suomalais-ugrilainen etymologia voi olla kumottu. Nimien pääosan suomalais-ugrilaisuus on hänen mielestään selvä. Hän ei kuitenkaan perustele väitteitään.

Latvian alueen suomalais-ugrilainen substraattinimistö on suhteellisen nuorta. Se kuuluu itämerensuomalaiseen kerrostumaan. Latvian kielessä ei myöskään ole tällaisia varmoja itämerensuomalaisia lainoja, joissa tapahtuivat muutokset $k > c$ tai $Vn > VV$. Nämä äänne muutokset ajoitetaan 800–1200 lukujen välille (Rudzīte 1993: 303–304). Baloden ja Bušsin mukaan itämerensuomalaisten ekspansio Latviaan tapahtui ensimmäisillä vuosisadoilla jälkeen Kristuksen, minkä jälkeen he assimiloituivat latvialaisiksi (Balode & Bušs 2007). Itämerensuomalaisen substraattinimistön lisäksi Latviassa esiintyy itämerensuomalaisista appellatiivilainoista syntyneitä paikannimiä (Balode 2015: 56).

Ei ole varmaa, asuiko Liettuan alueella suomalais-ugrilaisia kolmannella vuosituhannella ennen Kristusta. Jos näin oli, heidän puhumansa kieli ei ollut kantasuomea, vaan länsiuralia (itämerensuomen, saamen ja mordvan kantamuotoa, Kallio 2015). Siksi

vertailu Latvian suomalais-ugrilaisperäisiin paikannimiin ei ole sopiva metodi, sillä nämä paikannimet voivat olla peräisin aikaisintaan myöhäiskantasuomesta tai jopa virosta tai liivistä.

Kuten edellä mainittiin, oletus, että Liettuassa voisi olla suomalais-ugrilaista vesistönimistöä, syntyi Liettuassa kampakeramiikan jälkien pohjalta. Kampakeraaminen kulttuuri liitettiin suomalais-ugrilaiseen kielikuntaan. Saarikivi ja Lavento (2012: 177–216) ovat kritisoineet arkeologisen kulttuurin liittämistä kielikuntiin, sillä eri kieliryhmillä voi olla sama materiaallinen kulttuuri paitsi migraation, myös kielenvaihdon kautta. Tämän vuoksi kampakeraamisen kulttuurin arkeologiset jäljet eivät ole painava argumentti nimien suomalais-ugrilaisuuden puolesta.

3.2. Saarikiven (2006), Aikion (2007), Kuzminin (2014) ja Baloden (2015) suomalais-ugrilaisen paikannimistön tutkimusmetodeja

Yritän käyttää muiden kehittämiä metodeja, kuten Rahkonen (2013: 13) teki väitöskirjassaan, yritän käyttää muiden kehittämiä metodeja. Rahkonen on soveltanut muun muassa Saarikiven (2006) metodeja, jotka perustuvat Matveevin (1986, 2001), Glinskihin (1983) ja Mullosen (2002) töihin. Lisäksi sovellan Aikion (2007), Kuzminin (2014) ja Baloden (2015) metodeja.

Saarikivi (2006: 99) toteaa, että historiallisen fonologian näkökulmasta paikannimistön tutkimuksessa käytettävät metodit ovat samanlaisia kuin historiallis-vertailevassa kielitieteessä. On kuitenkin kiinnitettävä huomiota siihen, että paikannimet vaihtelevat enemmän fonologisesti ja morfologisesti kuin appellatiivit (esim. sm *Kukasjärvi*, *Kuukasjärvi*, *Kuukka* ovat saamelaista alkuperää, vrt. saa *Guhkesjávri* 'pitkä järvi').

Saarikivi (2006: 100) esittää kaksi substraattinimistön semantiikan metodia:

1. Rakenteellisen ja semanttisen paikannimitypologian tutkimus substraattikielissä tai niiden sukukielissä. Tarkoituksena on nimeämisen yleisten mallien ja motivaatioiden määrittäminen.

2. Substraattinimellä nimitetyn objektin maantieteellisten ominaisuuksien tutkimus ja tarkastus, eli sen selvittäminen, vastaavatko ne nimittämisen malleja ja motivaatioita substraattikielissä.

Saarikiven (2006: 87–149) artikkeli liittyy itämerensuomalaiseen substraattiin Luoteis-Venäjällä, joten en voi työssäni käyttää kaikkia hänen esittämiään metodeja.

Epäselvää alkuperää olevien Liettuan paikannimien esittäminen suomalais-ugrilaisiksi muistuttaa Etelä-Suomen epäselvien paikannimien esittämistä saamelaisiksi. Itkonen (1948) esitti 167 paikannimeä, jotka hänen mielestään voisivat olla saamelaista alkuperää. Aikio (2007: 160) on arvostellut Itkosen alkuperäväitteitä, sillä tämä ei perustele niitä kaikkia riittävän yksityiskohtaisesti, eikä joissakin tapauksissa lähdesanaa ole ilmaistu ollenkaan. Itkosen etymologiset ehdotukset liittyvät trendiin selittää epäselvää alkuperää olevat nimet saamelaisiksi. Liettuassa on vallinnut samanlainen trendi pitää alkuperältään epäselviä paikannimiä suomalais-ugrilaisina. Paikannimien vartaloa on verrattu samanlaiselta kuulostavaan suomalais-ugrilaisen nykykielen appellatiiviin tai paikannimeen. Aikio (2007) on kehittänyt saamelaisen substraattinimistön metodeja, joita voi soveltaa myös suomalais-ugrilaisiksi esitettyjen Liettuan vesistönimien tutkimuksessa.

Aikio korostaa, ettei nimiä pidä vertailla saamen sanaston nykymuotoihin, vaan rekonstruoituihin kantasaamelaisiin muotoihin, sillä saamessa on tapahtunut paljon merkittäviä ääntenmuutoksia. Myös oman tutkimuskohteeni tapauksessa virheen vaara on ilmeinen. Suomalais-ugrilaisiksi esitetyt Liettuan vesistönimet on rinnastettu suomalais-ugrilaisten nykykielten sanastoon tai nimistöön. Sen sijaan pyrin rekonstruoimaan tutkimieni nimien sekä niihin rinnastettujen sanojen kantamuotoja.

Saarikivi (2006: 93–94) kirjoittaa, että tutkijat ovat liian usein yrittäneet löytää paikannimille oikeita etymologioita tutkimalla oletetun lähdekielen sanastoa. Ainoana kriteerinä oli se, että tutkittavien nimien ja sanojen vartaloiden piti olla samanlaisia äännerakenteellisesta näkökulmasta. Se ei kuitenkaan ole riittävän painava argumentti, sillä mikä tahansa sana ei sovi tutkittavan nimen kuvaamiseksi. Rahkonen (2013: 13) antaa esimerkiksi *Vuoht*-vesistönimet, joita on usein liitetty usein pohjoissaamen sanaan

vuohčču 'ahdas suo' (SPK s.v. *Vuohtajärvi*; Sammallahti 1989 s.v. *vuohčču*). *Vuoht-* nimisten vesistöjen sijaintipaikoissa ei kuitenkaan esiinny soita.

Balode (2015) on tutkinut itämerensuomalaisperäistä paikannimistöä Latviassa. Hän jakaa sen kahteen tyyppiin: 1) itämerensuomesta lainatut paikannimet 2) latvian itämerensuomalaisista lainoista muodostetut paikannimet (epäsuorat itämerensuomalaisuudet). Työssäni käytän hypoteesia, etteivät tutkittavat nimet välttämättä ole substraattia, kuten Vanagas (1975: 405) kirjoittaa, vaan jälkimmäiseen ryhmään kuuluvia. Hypoteesini perustan sille, että liettuan kielessä esiintyy itämerensuomalaisia lainoja, jotka ovat tulleet latvian kielen kautta. Paikannimi voi olla epäsuora itämerensuomalaisuus, mikäli itämerensuomen appellatiivilaina esiintyy vesistönimen sijaintipaikan aluemurteessa. Kun jotakin itämerensuomen lainaa ei ole liettuaassa, mutta latviassa on, on tarkastettava, missä latvian murteissa se esiintyy, ja voisiko se mahdollisesti olla lainautunut liettuaan. Tällöin tärkein kriteeri on maantieteellinen etäisyys. Esimerkiksi ainoastaan Pohjois-Latviassa puhutuista murteista tunnettu itämerensuomen laina tuskin on voinut lainautua liettuan murteisiin maantieteellisen etäisyyden takia. Mahdollinen epäsuora itämerensuomalaisuus Liettuan paikannimistössä ei voi olla kovin vanha, sillä liettuan murteiden harvat itämerensuomalaisuudet eivät myöskään ole vanhoja. Jos tutkittava nimi ei täytä myöskään epäsuoran itämerensuomalaisuuden kriteerejä, nimen suomalais-ugrilaisuus on kumottava kokonaan.

Työssäni sovellan myös Kuzminin (2014: 29–34) käyttämää areaalis-typologista metodologia, joka pohjautuu mallimuodostuneisuuteen. Työssäni tutkin, kuuluvatko Liettuan suomalais-ugrilaisiksi esitetyt vesistönimet yhteen tai useampaan mahdollisesti suomalais-ugrilaisperäiseen mallityyppiin.

3.3. Katsaus äännehistoriaan: kantauralista myöhäiskantasuomeen

Uralilainen eli suomalais-ugrilainen ¹ kielikunta muodostuu seuraavista haaroista: itämerensuomi, saame, mordva, mari, permi, unkari, hanti, mansi ja samojedi

¹ Sillä nykytutkimuksessa ei käytetä enää termiä ”suomalais-ugrilainen kantakieli”, 2009 v. jälkeiseen tutkimukseen liittyvissä yhteyksissä käytän termiä ”(kanta)urali”.

(Holopainen 2014: 18, Häkkinen 1983: 83). Itämerensuomi, saame ja mordva ovat kehittyneet kantauralin länsimurteesta (Häkkinen 2009: 9). Liettuan alueella ennen balttilaisten tuloa hypoteettisesti puhuttujen suomalais-ugrilaisten kielten pitäisi näin ollen myös kuulua länsiuraliin. Työssäni käsiteltävät vesistönimet kuitenkin rinnastetaan lähinnä itämerensuomalaisten nykykielten propreihin ja appellatiiveihin. Esitän tässä luvussa itämerensuomen keskeisimmät äänteenmuutokset.

Sammallahden (1988: 482) ja Kallion (2001: 225) esittämä suomalais-ugrilaisen kantakielen konsonanttijärjestelmä:

p	t			k	pp	tt		kk
		č	ć				čč	ćć
	s	š	ś					
	δ		δ'	γ				
m	n		ń	ŋ				
	r							
	l		l'(?)					
w			j					

Sama järjestelmä säilyi varhaiskantasuomessa (Lehtinen 2007: 82). Keskikantasuomessa konsonanttijärjestelmä yksinkertaistui, kunnes 42% edellä esitetyistä konsonanteista oli hävinnyt. Keskeisimmät konsonanttimuutokset on esittänyt Kallio (2007: 231–243):

Depalatalisaatio: $*ć > *c$, $*ś > *s$, $*δ' > *δ$, $*ń > n$, $*l' > l$; velaarifrikatiivi $*γ > *w$, paitsi $*AγΘ > *AA$, $*IγΘ > *iji/*ije- > *ii$; velaarinasali $*ŋ > *w$, paitsi $*AŋΘ > *AA$, $*IŋΘ > *iji/*ije- > *ii$, $*VŋĆ > *VjC > *ViC$, $*Vŋk > *Vnk$; denataalfrikatiivin $*δ$ eliminoituminen: $(*δ' >) *δ > *t$ paitsi: $*piδmätā > *pi(t)metā > *pimedā > sm pimeä$.

Alveolaariaffrikaatan *č eliminointuminen: *č > *t paitsi: *čč > *šš > *h (vrt. *keččä > *keššä > *kehä > sm *kehä*), *čk > *ck (vrt. *pučkâ > *pucki > sm *putki* vs *pütsk*), *čr > *cr (vrt. *kečrä > *kecrä > sm *kehrä*, ve *kezt*, vi *keder*).

Muutos *ti > *ci: *tika > *tika > *cika > sm *sika*, vs *tsiga*, *kewðä > *kewti > *keüci > sm *köysi*, vs *köüds*, *šüðä > *süti > *süci > sm *sysi*, vs *südsi* > *hüdsi*, *künčä > *künti > *künci > sm *kynsi*, vs *küüds*. Muutoksen *ti > *ci esti edeltänyt *t, *c, *s tai *š: *wotta-j > *wottij > *otti > sm *otti*, *wosta-j > *wostij > *osti > sm *osti*, *leštä > *lešti > *lehti > sm *lehti*.

Muutos *š > *h: *šalna > *halla > sm *halla*, *wiša > *wiša > *viha > sm *viha*, *wenəš > *weneš > *veneh > sm *vene*.

Konsonanttiyhtymien assimilaatioita:

Täysassimilaatioita kaikissa asemissa: *kš > *šš (> *h), *ln > *ll.

Täysassimilaatioita sivupainollisen tavun edessä: *pt > *tt, *kt > *tt, *sn > *ss, *km > *mm.

Osittaisassimilaatio kaikissa asemissa: *mt > *nt (vrt. myös *-m > *-n).

Muutos *c > *s tapahtui kaikissa itämerensuomen kielissä lukuun ottamatta eteläviroa: *kaća > *kaca > sm *kasa*, vs *kadsa* (Kallio 2007: 241).

Edellä esitettyjen muutosten jälkeen myöhäiskantasuomen konsonantisto oli seuraava:

p	t	k	pp	tt	kk
	s			ss	
		h			
m	n		mm	nn	
	r				
	l			ll	
w		j			

Erot kantauralin ja länsiuralin ensitavun vokaalijärjestelmän välillä eivät ole isoja (Aikio 2013: 1-7):

Kantaurali	Länsiurali
i ü ĭ u	i ü u
e o	e o
ä a	ä a

Aikion (2015: 39) artikkelissa on kuitenkin esitetty, että *ĩ* esiintyi vielä länsiuralissa.

Painottomien jälkitavujen vokaaleista on erilaisia käsityksiä. Kallio (2012: 163) on esittänyt seuraavan järjestelmän:

ə	ê
ä	a

Myöhäiskantasuomessa syntyi uusia vokaaleja. Kantasuomen vokaalisto Viitson (1998: 107) mukaan:

Ensitavu	Jälkitavu
i ü u	i ü u
e ö o	e o
ä a	ä a
ii üü uu	
ee öö oo	
ää aa	

Kallion mukaan keskikantasuomessa esiintyi myös keskivokaali **ë*, josta pohjoisryhmässä kehittyi *e*, kun taas eteläryhmässä se on säilynyt (vrt. sm *merta* ~ vi

mōrd). Eteläryhmässä myös *o*:sta on kehittynyt *ō* tietyissä asemissa (vrt. sm *korkea* ~ vi *kōrge*). *o* > *ō* on yleistynyt eniten kantasuomen eteläryhmän pohjoismurteissa. Etelävirossa ja liivissä *o* on yleensä säilynyt (Kettunen 1960: 100–101, 133).

Pitkät vokaalit ovat kehittyneet erilaisten prosessien kautta, esimerkiksi seuraavalla tavalla.:

- Aikion sääntö: $*aR\hat{a} > *ooR\hat{a}$, $*\ddot{a}R\hat{a} > *eeR\hat{a}$ ($*R = *m, *n, *l, *r, *\delta, *\delta\gamma$)
- Monoftongiutumiset: kksm $*ij, *ej, *ej > mksm *ii$, kksm $*ij, *i\ddot{u}w > mksm *i\ddot{u}\ddot{u}$, kksm $*uw > mksm *uu$
- Vokaalien välisten $*\gamma:n, *\eta:n, *w:n$ ja $*j:n$ kadot
- Lainautuminen

Kaikki labiaalivokaalit jälkitavuissa ovat perinteisen käsityksen mukaan sekundaareja. Itämerensuomen vokaalijärjestelmässä *ö* on nuorin. Ensitavuissa se kehittyi esimerkiksi *e*:stä *w:n* edessä (esim. $*tew\hat{a} > kksm *tewi > mksm *töö > sm. työ$). Jälkitavuihin se syntyi vokaaliharmonian takia (Viitso 1998: 107).

3.4. Katsaus äännehistoriaan: kantaindoeuroopasta balttilaisiin nykykieliin

Liettuan kieli kuuluu indoeurooppalaisen kielikunnan balttilaiseen haaraan. Siihen kuuluvat myös sammunut muinaispreussi sekä latvia ja latgali. Liettuan länsiosissa puhutaan myös žemaitin murretta, jota joskus pidetään myös omana kielenään. Balttilaiset kielet on jaettu itä- (liettua, latvia, latgali) ja länsibalttiin (muinaispreussi). Tässä luvussa esittelen itäbaltin kielten äännejärjestelmän kehitystä kantaindoeuroopasta. Muinaispreussista annan vain yksittäisiä esimerkkejä.

Beekesin (1995: 124–125) ja Kallion (2001: 225) esittämä kantaindoeuroopan äännejärjestelmä:

Konsonantit

p	t	ḱ	k	k ^w			
b	d	ǵ	g	g ^w			
b ^h	d ^h	ǵ ^h	g ^h	g ^{wh}			
	s				h ₁	h ₂	h ₃
m	n						
	r						
	l						

Lisäksi esiintyivät myös syllabiset konsonantit *m*, *n*, *l*, *r* (Fortson 2004: 73–76).

Vokaalit

u	i
o	e
ō	ē

Verrattuna kantaindoeurooppaan kantabalt(oslaav)in äännejärjestelmä on yksinkertaistanut: deaspiraatio $b^h/d^h/g^h/g^h/g^{wh} > b/d/g/g/g^w$ ja delabialisaatio $k^w/g^w > k/g$, satemisaatio $k'/g' > ba š/z > lt š/z lv s/z; sl s/z^2$ (lt *šimtas* < ide **k̑mtom* '100'), dissoluutio $m/n/l/r > im/in/il/ir$ ja $um/un/ul/ur$ (Matasović 2004: 337), yhteenlankeaminen ide $a/o > kbsl a > ksl o$ (Zinkevičius 1980: 57-58). Muutosten jälkeen kantabaltin konsonanttijärjestelmä oli seuraava:

p	t	k	
b	d	g	
		s	š
			ž
m	n		
	r		
	l		
v		j	

Vokaalit:

i/ī	u/ū
e/ē	ō
a/ā	

Jokaisella pitkällä vokaalilla oli lyhyt pari lukuun ottamatta *o*:ta.

² Satemisaatio baltoslaavissa ei ole täydellistä. Tietyissä asemissa se ei ole tapahtunut. Laajemmin aiheesta on kirjoittanut Matasović (2005).

Edellä esitetyt lyhyet vokaalit säilyivät sekä liettuassa että latviassa. Myös pitkät *ī* ja *ū* ovat säilyneet kaikkialla. Muut pitkät vokaalit ovat kehittyneet eri tavoilla eri kielissä (Rudzīte 1993: 162–163): kba **ē* > lt *é* (suppea), lv *ē* (voi olla sekä suppea että väljä), kba **ō* > lt lv *uo*, mpr *ō*, kba **ā* > lt *ā*, lv *ā* (vrt. lt *brolis*, lv *brālis* 'veli').

Diftongit ide **au*, **ou* > kba **au* > lt lv mpr *au*, ide **eu* > kba ?**eu* > lt lv *jau*/'*au*, ide **ei* > kba **ei* > (osittain, toistaiseksi tuntemattomin ehdoin) baI **ē* > lt lv **ie*. Diftongi *ie* on kehittynyt myös diftongista **ai* (lt *sniegas*, vrt., mpr *snaygis* 'lumi', lt *snaigė* 'lumihietale'). Muinaispreussissa kba **ai*- ja **ei*-muutosta diftongiksi **ie* ei tapahtunut. Diftongin **ui* alkuperä on epäselvä (Zinkevičius 1980: 79).

Liettuassa ovat kantabaltin lyhyet **a* ja **e* pidentyneet painollisissa ensitavoissa (Zinkevičius 1980: 57), mutta tätä ei merkitä kirjoituksessa.

Liettuan kirjaimilla *q* *ę* *ų* *i* merkityt historialliset nasaalivokaalit äännetään nykykielessä pitkinä (*ā ē ū ī*). Ne ovat kehittyneet tavunsisäisen vokaalin ja nasaalin yhtymistä *an en un in* muualla paitsi klusiilin edellä. Latviassa nämä diftongit ovat muuttuneet > *uo* ({*o*}), *ie*, *ū*, *ī* jokaisessa positiossa. Esimerkiksi: lt *kąsti* : *kando* ~ lv *kost* : *koda* 'purra : puri'; lt *langas* : lv *logs* 'ikkuna', lt *spręsti* : *sprendė* ~ lv *spriest* : *sprieda* 'raitkaista : ratkaisi'; lt *penki* : lv *pieci* '5', lt *lįsti* : *lindo* ~ lv *līst* : *līda* 'kiivetä : kiivesi'; lt *devintas* ~ lv *devīts* 'yhdeksäs', lt *siųsti* : *siuntė* 'lähettää : lähetti' ~ lv *sūtīt* 'lähettää'; lt *jungas* ~ lv *jūgs* 'ies'

Liettuan konsonantisto on muuten samanlainen kuin kantabaltissa, mutta siihen ovat kehittyneet affrikaatat *c*, *dz*, *č* ja *dž*, ja myöhäisten lainojen kautta on saatu frikatiivit *f*, *ch* ja *h*. Lisäksi kieleen kehittyi frikatiivi *z* s:stä tietyissä asemissa (Zinkevičius 1980: 121; 129).

Affrikaatat *c* ja *dz* ovat harvinaisia ja esiintyvät ainoastaan onomatopoeettisissa sanoissa (esim. *cypti*, *dzirinti*) ja myöhäisissä lainoissa, kuten *cukrus* 'sokeri', *dziobas* 'nokka' < pl *cukier* 'id.', *dziób* 'id.' (Zinkevičius 1980: 135).

Affrikaatat *č* ja *dž* esiintyvät onomatopoeettisissa (*čirkšti*, *džirinti*) sekä lainasanoissa (*džiunglės* 'jungle'). *č* edustaa *c*:tä varhaisissa slaavilaisissa lainoissa (*bažnyčia* 'kirkko' < mven *божница* 'temppeli', *čigonas* 'mustalainen' < pl *cygan*, mve *циган* 'id.'). Nämä affrikaatat ovat kehittyneet myös kantabaltin **tj* ja **dj* yhtymistä. Latviassa niiden

vastineet ovat š ja ž. Esimerkiksi kba **svetjas* > lt *svečias*, lv *svešs* 'vieras', kba **briedja* > lt *briedžio* 'hirven', lv *brieža* 'peuran' (Zinkevičius 1980: 134–135).

Latviassa palatalisoitunut *s* > š (lt *siauras* ~ lv *šaurš* 'ahdas'). Klusiilit *k g* > *c dz* etuvokaalin edessä (lt *kirpti* ~ lv *cirpt* 'leikata', lt *genys* ~ lv *dzenis* 'kärki'). Palatalisoidut klusiilit *kj (c), gj (dz)* > *č, dž* (*lācis* : *lāča* 'karhu : karhun', *dadzis* : *dadža* 'ohdake : ohdakkeen').

Liettuan konsonantisto

p p'	t t'	k k'
b b'	d d'	g g'
f f'	s s'	š š'
v v'	z z'	ž ž'
		h h'
		j
	c c'	č č'
	dz dz'	dž dž'
mm'	n n'	
	l l'	
	r r'	

Konsonantit on esitetty liettuan kielen ortografian mukaan. Liettuan ortografiassa käyttämättömällä apostrofilla on merkitty liudentunutta paria, joka on jokaisella konsonantilla siitä syystä, että etuvokaali liudentaa kaikki sen edessä esiintyvät konsonantit (esim. *smulkmena* [smul'k'm'ena] 'pikkuasia', *Vilnius* [vil'n'us]).

Latvian konsonantisto

p		t			k
					ķ
b		d			g
					ģ
	f	s	š		h
	v	z	ž		
				j	
		c	č		
		dz	dž		
m		n			ŋ
		ņ			
			l		
			ļ		
			r		

Latviassa konsonantilla ei ole liudentunutta paria. Konsonantit eivät siis palatalisoidu etuvokaalin edellä kuten liettuassa. Palataaliset *ļ*, *ņ* ja nykykielestä kadonnut *ŗ* syntyivät resonantin ja *j*:n yhtymistä (*brālis* : *brāļa* < **brālja* 'veli : veljen'; *ronis* : *roņa* < **ronja* 'hylje : hylkeen', *varis* : *vaŗa* < **varja* 'vaski : vasken'). Klusiilit *k* ja *g* eivät sibilanttien jäljessä muuttuneet > *c*, *dz*, vaan > *ķ*, *ģ*: *šķirt* (vrt. lt *skirti* 'erottaa'), *mežģīt* : *mazgs* 'solmu : solmia' (vrt. lt *mazgas* 'solmu'). Palataaliset klusiilit *ķ* *ģ* esiintyvät myös lainasanoissa. Latviassa on myös sanoja, joissa esiintyvän *ķ*:n oletetaan lainautuneen sellaisista kantabaltin murteista, joissa ei ollut tapahtunut *k*' > *c* -muutosta (Rudzīte 1993: 287).

Latgalin kielessä konsonanttisysteemi on sama, mutta toisin kuin latviassa konsonantit liudentuvat etuvokaalin edessä. Keskeisimmät latgalin vokaalimuutokset ovat:

Liudentumattomien konsonanttien jälkeen *i* muuttui takavokaaliksi *y* (kba **pilnas* > ltg *pyl̃ns* 'täysi'), kba *ā* > ltg *uo* (kba **brālis* > *bruol̃s* 'veli'), kba *ē* (välinen) > ltg *ie* (kba **vējas* > *viej̃s* 'tuuli'). Nämä muutokset tapahtuivat myös liettuan žemaitin murteessa (lt *brolis* ~ žem *bruolis* < kba **brālis* 'veli', lt *vējas* ~ žem *vies* 'tuuli'). kba **ū* > ltg *iu*, *yu* (kba (**undens*) > **ūd̃ens*, **mūs̃u* > ltg *iudiņ̃s*, *myusu* 'vesi, meidän'), kba **ei* > (**ie*) > ltg *ī* (kba **peinas* ~ ltg *pīns* 'maito'), kba **ō* > **uo* > ltg *ū* (kba **ōga* > ltg *ūga* 'marja'). Kaksi jälkimmäistä muutosta tapahtui myös liettuan žemaitin etelämurteessa (lt *pienas* ~ žem *pīns* 'maito', lt *uoga* ~ žem *ūga* 'marja').

3.5. Äännesubstituutiot latvian itämerensuomalaisissa lainoissa

Liettuan kielessä ei ole paljon itämerensuomalaisia lainoja. Kaikki itämerensuomalaiset lainat on saatu latvian murteiden kautta. Zeps (1962: 97–99) on esittänyt esimerkkejä yleisimmistä äännesubstituutioista latvian itämerensuomalaisissa lainoissa:

- sananalkuinen klusiili edustuu joskus soinnillisena (epäselvästi ilmaistu (lv *buṛa* < li *pūraz* 'purje', lv *tuols/duols* ~ vi *tohl* 'sarveton')
- itämerensuomen *k* etuvokaalin edellä edustuu latvian *ķ*:na, latgalin *k*:na tai *č*:nä (lv *ķipis*, ltg *kips*, *čips* < vi *kipp* 'kippo')
- latvian muotoon on voinut kehittyä proteettinen *s* (š liudentuneen konsonantin edessä) (lv *slekšas* < vi *lōks* 'loukku', lv *šķirsts* < li *kiršt* 'kirstu')
- itämerensuomen *ü* edustuu yleensä *u*:na, jonka edessä konsonantti liudentuu (lv *ķute* < vi *küitis* 'kytö'); joskus *i*:nä (lv *ķulmis*, *ķilmis* < vi *külimit* 'kylvövakka'); sananalkuinen *ims ü* > lv *ju* (lv *julga* < li *Kүүлgaz* 'hylje')
- *ims *ee* (vi *ee*, li *ie*) > lv *ē*, *ie* (lv *sēne* < vi *seen* 'sieni', lv *liedags* < li *līedag* 'hiekkaranta')
- *ims *o* > lv *o* (murteissa), *u*, *a* (lv *konna*, *kunna* < vi *konn* 'sammakko', lv *kaska*, *koska* < vi mrt. *kosk* 'koivu')
- *ims *oo* (li *ūo*) > lv *uo* (lv *juoma* < vi *joom* 'vana')
- *ims *õ* > lv *u*, *o*, *e* (lv *murds* < li *mõõrda* 'merta', lv *polme* < vi *põlme* 'haarautuva vapa', lv *slekšas* 'mousetrap' < vi *lōks* 'loukku')

Edellä esitetyt äännevastaavuudet ilmaisevat, että itämerensuomalaiset lainat ovat suhteellisen nuoria ja ne on saatu jo hajonneesta kantasuomesta. Balode (2015: 60) käyttää Zepsin esittämiä äännelakeja itämerensuomen substraattinimistön ja epäsuorien itämerensuomalaisuuksien tutkimuksessa.

3.6. Suomalais-ugrilaisten ja liettualaisten vesistönimien yleisimmät tyypit

Vanagas (1970: 276) on luokitellut liettualaiset vesistönimet rakennetyyppien mukaan ja laatinut vesistönimien taajuustaulukon. Sen mukaan jopa 52,1% vesistönimistä on infiksijohdoksia (esim. *Ešer-él-is* < *ešerys* 'ahven'). Suffiksijohdoksia on 5,6% (esim. *Trump-ė* < *trump-as* 'lyhyt') ja prefiksijohdoksia 3,5% (esim. *Prie-būdis* < *būda* 'koppi' ~ kopin vieressä virtaava joki). Toisin sanoen 61,2% Liettuan paikannimistöä on johdoksia. Toiseksi suurin ryhmä ovat kaksiosaiset yhdysnimet: niitä on 16,7%. Niiden perusosa on yleensä vesistökohdetta tarkoittava sana, mutta muut appellatiivit ovat myös mahdollisia. Muut nimet johtuvat suoraan appellatiiveista (substantiiveista ja adjektiiveista).

Useimmin esiintyvä uralilaisten paikannimien tyyppi on yhdysnimet (Saarikivi 2006: 100). Sen perusteella voi olettaa, että kantauralissa oli yleistynyt nimenomaan tällainen rakennetyyppi. Perusosana on yleensä vesistöä tarkoittava appellatiivi ja määriteosana on objektia kuvaava sana. Se voi olla adjektiivi tai substantiivi, joka liittyy tiettyyn objektiin (esim. *Pitkä-järvi*, *Pihlaja-järvi*).

Venäjän suomalais-ugrilaisten substraattinimien perusosa usein katoaa tai nimen osat sulautuvat niin, että niillä ei ole selkeää rajaa. Esimerkkejä löytyy Rahkosen (2013: 225) väitöskirjasta: *Lava* < **Lavajoki*, *Kivuja* < **Kivioja* (jokia Leningradin alueella).

Vanagasin suomalais-ugrilaiseksi esittämässä vesistönimistössä ei ole yhtään yhdysnimeä. Liettualaiset nimet on usein rinnastettu suomalais-ugrilaisiin yhdysnimiin. Kaikissa esimerkeissä liettualaisessa nimimuodossa perusosa on kadonnut lukuun ottamatta lt *Pernokė* ~ vi *Pärnu-jõgi*. Perusosan katoaminen tai nimen osien sulautuminen ei kuitenkaan ole riittävä argumentti suomalais-ugrilaisen alkuperän puolesta. Kantamuotojen rekonstruktio ja vertailu ovat välttämättömiä.

4. Analyysi

4.1. Selityksiä

Tässä luvussa analysoidaan kaikki Zinkevičiuksen (2005: 29) vakuuttavimpina pitämät suomalais-ugrilaiset etymologiat Liettuan vesistönimille. Nimet esitetään aakkosjärjestyksessä. Suluissa ilmaisen vesistön tai paikan tyyppin (järvi, joki, kylä, niitty). Sana-artikkelin otsikossa on merkitty tavupaino ja intonaatio (jos se on merkitty lähteessä): ´ (akuutti eli lyhyt), ` (gravis eli pitkä laskeva), ~ (sirkumfleksi eli pitkä nouseva). Tarvittaessa os esitetty myös latvialainen nimimuoto. Muualla nimet on kirjoitettu ilman tavupainomerkkejä.

Lopussa esitän lyhyesti myös muita Vanagasin (1975: 405) esittämiä nimiä, jotka puuttuvat Zinkevičiuksen listasta. Nimelle *Tilka* luon erillisen sana-artikkelin, sillä se on mainittu myös 7. luokan historian oppikirjassa (*Laikas* 7: 37).

Jos paikannimi on lähdetekstissä esitetty kyrillisillä aakkosilla, transkriboin sen latinalaisille aakkosille.

4.2. *Ilmēdas* (järvi)

Ilmēdas sijaitsee Molėtain piirissä. Vanagas (1970: 106) liittää sen affiksin *-ēd-* avulla rakentuvien vesistönimien ryhmään. Joennimet ovat yleensä feminiinejä (*-ēda*) ja järvien nimet maskuliineja (*-ēdas*). Tämä on odotettavissa, sillä lt *upė* 'joki' on feminiini ja *ežeras* 'järvi' on maskuliini. Affiksin alkuperä ja merkitys ovat kuitenkin epäselviä ja voivat vaihdella nimestä toiseen.

Vanagas (1970: 106) ei oleta vielä, että nimi *Ilmēdas* voisi olla suomalais-ugrilaista alkuperää, vaan rinnastaa sen muihin liettualaisiin nimiin, kuten *Ilma Didžioji* (järvi) sekä *Elmis* (järvi). Sanakirjassaan Vanagas (1981a s.v. *Ilmēdas*) rinnastaa sen latvialaisiin nimiin *Ilmade*, *Ilmāde*, *Ilmede* (joki), *Ilmat* (kylä; tässä on luultavasti painovirhe, sillä latvian kielessä sana ei voi päättyä *t*:hen), *Ilmātes* (niitty), *Ilmete* (kylä). Nämä nimet Endzelīns (1956: 359) rinnastaa virolaisiin paikannimiin *Ilmat-salu*, *Ilm-soo*, *Ilma-soo*. Vanagas olettaa, että myös *Ilmēdas* voi liittyä niihin.

Vanagasin sanakirjassa on mainittu myös järvet *Mažoji Ilma* ja *Didžioji Ilma* ('Pieni-' ja 'Iso-') ja hän olettaa, että ne voivat liittyä joennimeen *Elmė* (se laskee edellä mainittuun

järveen *Elmis*). Nimet *Elmis*, *Elmē* Vanagas liittää nimeen *Almē*, joka voi muodostua verbeistä lt *almēti*, *elmēti* 'virrata hitaasti'. Apofoninen *a ~ e* vaihtelu sanan vartalossa esiintyi jo kantaindoeuroopassa (Rudzīte 1993: 135). Esimerkiksi lt *arelis ~ erelis* 'kotka', lt *elnias* 'peura' ~ lv *alnis* 'hirvi', ven *осень* ~ pl *jesień* ~ mpr *assanis* 'syksy' < kbsl **asani-/eseni-*, la *septem* ~ skr *sapta* ~ lt *septyni* ~ mksl *седмь* '7'. **Ilma* voi myös olla ba **alm-/elm-* johdos. **ol-/el-* ovat kantaindoeurooppalaisia vartaloja (ESHP), joista balttilaiset vartalot ovat epäilemättä kehittyneet.

Nimen *Ilmēdas* yhteys edellä mainittuihin latvialaisiin ja virolaisiin nimiin on hyvin hämärä. Ensinnäkin näin on siitä syystä, että sana *Ilmēdas* sisältää pitkän *ē:n* (samanlainen kuin sm *ee*), jonka vastine latviassa on *ē* (joka asemastaan riippuen ääntyy joko kuin sm *ää* tai kuin sm *ee*). Latvialaisissa nimissä sitä ei esiinny. Virolaisista nimistä liettualaista muotoa lähin olisi *Ilmatsalu*, mutta jää epäselväksi, miten *a:*sta voisi kehittyä *ē*.

Ilmat-vartalon alkuperä on epäselvä ja se voi olla sekundaari muoto. Se on voinut syntyä monikon nominatiivista (ims **-t*) tai eteläviron *-ne*-päätteisen sanan *-tse*-vartalosta. On ehdotettu myös yhteyttä *Ilm*-alkuiseen henkilön nimeen. Muita samakantaisia nimiä ei ole olemassa. Siksi *Ilmatsalun* etymologia jää epäselväksi (EKNR s.v. *Ilmatsalu*). Rimšan (1995: 97) mukaan *Ilmatsalu* on balttilaista substraattia.

Itämerensuomen alueella esiintyy paljon mahdollisesti jostakin aiemmasta suomalais-ugrilaisesta kielihaarasta saatuja *Ilm*-alkuisia substraattinimiä, jotka saattavat palautua kantauralin muodon **wilä* (UEW s.v. *wilä* (*wülä*)) superlatiivijohdokseen **wilä-mä* (> sm *ylin*). Tällaisen nimen motivaatio oli objektin sijainti korkeimmalla tasolla verrattuna sitä ympäröiviin objekteihin (Aikio 2007: 176). *Ilmēdas*-järven ympärillä on paljon muita järviä, mutta kaikki ne ovat samalla tasolla (*maps.lt*). Siksi *Ilmēdas* ei voi kuulua tähänkään nimityyppiin.

Lopuksi nimessä *Ilmēdas* paino ei ole ensimmäisellä tavulla, kuten itämerensuomalaisperäisissä nimissä olettaisi olevan.

Ilm-, *Alm-*, *Elm*-alkuiset vesistönimet Liettuassa, Latviassa ja entisessä Itä-Preussissa voivat kuulua samaan tyyppiin ja olla muodostuneet ba **alm-/elm-* verbistä. *Ilmēdas* voi

hyvin kuulua samaan ryhmään. Tämä balttilainen etymologia vaikuttaa uskottavammalta kuin suomalais-ugrilainen.

4.3. *Ymasta* (joki)

Ymasta virtaa Kruonisin seudulla Kaišiadorysin piirissä. Vanagas (1981a s.v. *Ymasta*) vertaa sitä latvialaiseen nimeen *Imasts* (metsä, niitty). Endzelīnsin (1956: 361) Latvian paikannimikirjassa nimi *Imasts* on merkitty, mutta sille ei ole ehdotettu etymologiaa. Vanagas olettaa myös, että *Ymasta* voisi olla suomalais-ugrilaista alkuperää ja rinnastaa sen virolaiseen nimeen *Imastu vald*. EKNR:issä (s.v. *Imastu*, *Imavere*) lukee, että nimi *Imastu* voi muodostua henkilönimistä **Ima*, **Immo(i)*. Se on rinnastettu myös suomen henkilönimeen *Himanen* : *Himas(t)en*. Historiallisissa lähteissä on merkitty muoto *Immasto*, joka sisältää ims johtimen **-stO*. Äänteellisestä näkökulmasta rinnastus ei ole sopiva, sillä liettualaisessa nimessä on pitkä *i* (ortografiassa *y*), mutta virolaisessa nimessä *i* on lyhyt. Lisäksi, jos *Imastu* jotenkin liittyy suomen *Hima*-alkuisiin nimiin, tulisi liettualaisessa nimessä olla säilyneenä ksm **š* > sm *h*, eli liettualainen muoto olisi ***Šimasta*. Rimša (1995: 97) kirjoittaa, että *Ymasta* voi olla verbin lt *eiti* 'mennä' johdoksiin (esim. *eimus* 'älykäs', *eimena* 'virta, puro').

4.4. *Jarà* (joki ja järvi), *Jarilka* (joki)

Jara-järvi ja sen kautta juokseva samanniminen joki sijaitsevat Anykščiain piirissä Svėdasain seudulla. Jarilka virtaa Utenan piirissä Tauragnain seudulla. Vanagas (1981a s.v. *Jara*) kirjoittaa, että nämä nimet ovat todennäköisesti suomalais-ugrilaista alkuperää ja liittyvät sm appellatiiviin *järvi*. Vanagas on perustellut rinnastuksiaan sillä, että Latviassa on itämerensuomalaista substraattinimistöä, jonka latvialaisista muodoista *v* on kadonnut ja niin ovat muodostuneet nimien osat *-(j)eris*, *-(j)ēris*.

Latvialaiset paikannimet *-(j)eris*, *-(j)ēris* sijaitsevat latvialaisten ja itämerensuomalaisten historiallisella rajalla ja ne ovat lainautuneet liivistä. Siinä on tapahtunut konsonantti- ja diftongijälkeisen **v:n* kato (ksm **järvi* > kli **jārro* > liK *jōra*, liS *jāru*; Kallio 2016: 46–47). Kantaliivin syntymäaika on epäselvä. Kallio (2015: 60–61) olettaa, että 1400-luvulla kantaliiviä ei ollut vielä olemassa, vaan liivi oli vielä hyvin samanlaista kuin viro. Niinpä kronologian vuoksi lt *Jara* ei voi olla < kli *jārro*- 'järvi'. Jara sijaitsee merkittävästi

etelämpänä ja siksi rinnastus on sopimatonta niin maantieteellisestä kuin myös kronologisesta näkökulmasta.

Nimessä *Jara* paino on toisella tavulla. Substraattinimet säilyttävät alkuperäisen painon (esim. suomalais-ugrilainen nimistö Venäjällä, Saarikivi 2006: 106). Sanalle *järvi* on esitetty balttilainen etymologia (Nuutinen 1989), mutta on olemassa myös näkemys, että sana tulee tuntemattomasta substraattikielestä, jossa sen muoto olisi ollut **jäkrä* (Saarikivi 2006: 272). Edellä mainitut latvialaiset paikannimet näyttävät, että takaisinlainautuminen on täysin mahdollista, mutta liettuan tapauksessa tilanne on erilainen. Latvialaisten ekspansio pohjoiseen tapahtui silloin, kun erilliset itämerensuomen kielet olivat jo muodostuneet ja niissä oli varhaisia balttilainoja, joiden joukkoon ehkä kuuluu myös *järvi*. Kantabalttilaisten tultua Liettuan nykyalueelle balttilaisten ja suomalais-ugrilaisten väliset kontaktit vasta alkoivat ja mahdollisen lainaamisen sekä takaisinlainaamisen tapauksessa nykymuoto olisi erilainen. Sanan *järvi* mahdollinen balttilainen lähtömuoto on **jaurā* (lt *jáura*), jossa paino on ensimmäisellä tavulla (sic!). Siksi nimen *Jara* ja *järven* yhteys on tuskin mahdollinen. *Jara* ei ole myöskään voinut kehittyä muodosta **jäkrä*.

Vanagas (1981a: 134) viittaa vielä Leydingin (1959: 43) mainitsemaan jokeen, jolla on nimivariantit *Jarcke*, *Jara*, *Arke* ja *Jarke Fliess*. Se sijaitsee siinä Puolan osassa, jossa historiallisesti ovat asuneet preussit ja jatvingit. Tässä en analysoi tämän nimen etymologiaa enkä yhteyttä Liettuassa sijaitsevan joen nimeen. Mainitsen kuitenkin, että nimien yhteys suomalais-ugrilaisiin kieliin on hämärä. Ne voivat olla ennen balttien tuloa puhutun tuntemattoman kielen substraattia.

Rimša (1995: 97) kirjoittaa, että lt *Jara* ja Leydingin mainittamat nimet voivat liittyä balttilaisen jumalannimeen **Jāris* (vrt. lt *Joris*).

Lopuksi kommentoin myös nimeä *Jarilka*. Sillä on todennäköisesti slaavilainen tausta. Slaavilaisessa mytologiassa oli muun muassa jumala *Jaril(k)o*. Nykyvenäjässä esiintyy sukunimi *Jarilko(v)*. *Jarilka* on myös naisennimen *Jaroslava* muoto. Nimi on kehittynyt ksl vartalosta **jarь-* 'kirkas'. *Jarilka* sijaitsee Liettuan nykyalueen itäosassa, johon slaavilaisuus on vahvasti vaikuttanut. Latviassa esiintyy myös kylännimi *Jērīla*, joka Būgan (1961: 639) mukaan on muodostunut edellä mainitun jumalan nimestä. Siksi

voidaan todeta, että tämä nimi on slaavilaista alkuperää ja se on varmasti muodostunut henkilön- tai jumalannimestä. Suomalais-ugrilainen alkuperä on kumottava.

4.5. *Kidė, Kidėlė* (joki)

Kidė, Kidelė on Mūšan sivujoki Šiauliain piirissä. Vanagasin (1981a s.v. *Kidė*) sana-artikkeliin kuuluvat myös *Kidaraistis* (niitty) sekä *Kidiškės* (pensaikko), jotka Vanagasin mielestä ovat voineet syntyä henkilönimistä lt *Kidžius* ja liittyä nimiin lv *Ḳida, Kide*. Joennimi *Kidė* voi hänen mielestään olla suomalais-ugrilaista alkuperää. Hän vertaa sitä sanaa lv *ḳidas, ḳides, ḳidi* 'kidukset; pikkuasia' < li *kid(ūd)* 'kalan perkeet' vrt. sm *kidukset*. Rudzīte (1968: 185) vertaa latvian appellatiiviin latvialaista joennimeä *Ḳidurga*. Nimellä on myös variantti *Ḳidurga* (LGIA VD), jossa *i* on pitkä. Vanagasin sana-artikkelissa on esitetty vielä vi *Kidemaa*, mutta nimen kohdetta tai sen sijaintia ei ole ilmaistu. KNAB:ista tällaista nimeä ei löydy. Siinä on esitetty vain nimi *Kiidemaa*, jota pitkän *i*:n takia ei voi rinnastaa liettualaiseen nimeen.

Itämerensuomalaisessa vesistönimistössä ei esiinny sanoista *kita* tai *kidukset* muodostettuja nimiä. Edellä mainitun *Ḳidurga / Ḳidurga* nimen yhteys liivin sanaan *kid* on myös hämärä. On epäselvä, kumpi nimimuodoista on alkuperäinen. Liivin kielestä lainatut appellatiivit *ḳidas, ḳides, ḳidi* näyttävät olevan myöhäisiä lainasanoja palatalisen klusiilin *ḳ* etuvokaalin edessä esiintymisen takia (ks. 3.4). Schmid (1988: 165) huomauttaa, että jos edellä mainitut liettuan ja latvian nimet kuuluisivat yhteen itämerensuomen substraattiin, latvialaiset muodot alkaisivat **cid-*. Voisi vielä olettaa, että *Kidė* muodostuu latvian kautta tulleesta lainasanasta, mutta liettuan kielessä sanaa ***kidė(s)* ei esiinny.

Schmid (1988: 166) yrittää myös selittää nimen *Kidė* liettualaista alkuperää. Hän vertaa sitä substantiiviin lt *(s)kerdžius* 'Hirte' sekä verbeihin lt *skisti* (*skido* pst.3sg) 'verschleissen' ja *kisti* (*kido* pst.3sg) 'zerrischen werden, zerchleissen', eli sanoihin, joiden alku vaihtelee *k-/sk-*. Vanagas (1981a) mainitsee sanakirjassaan myös joet *Skidelė* ja *Skidupys* sekä niityn *Skidulys*, jotka voivat hänen mielestään liittyä edellä mainittuun verbiin *skisti*. Samalla tavalla *Kidė* voi liittyä verbiin *kisti*. Schmidin selitys vaikuttaa vakuuttavammalta kuin Vanagasin suomalais-ugrilainen etymologiaehdotus. Rimša

(1995: 97) pitää *Kidē* nimeä myös balttilaisena ja rinnastaa sen verbiin lt *kidenti* 'näperellä'. Ei kannata kumota *Kidē* nimen balttilaisuutta, vaan tutkia sitä syvemmin.

4.6. *Kirgas, Kirgus* (joki)

Kirgas virtaa Akmenen piirissä. Vanagasin (1981a s.v. *Kirgas*) mukaan sen nimi on todennäköisesti suomalais-ugrilaista alkuperää. Hän rinnastaa sen suomalais-ugrilaiseen (esittämättä mitään konkreettista kieltä) nimeen *Kergozero* (nimi on venäläisessä muodossa, paikka sijaitsee Karjalassa, Sekeen piirissä). Vasmer (1934: 380) liittää tämän nimen appellatiiveihin sm *kärki*, vi *kärg*. Vanagas vertaa sitä myös nimeen *Kyrgus* ' (joki Arkangelin alueella). Vanagas mainitsee myös Šliavasin (1977) rinnastuksen viron adjektiiviin *kõrge* 'korkea'.

Šliavas rinnasti nimen *Kirgas* sanaan vi *kõrge* 'korkea' todennäköisesti siitä syystä, että venäjänkielisissä viron kielen oppimateriaaleissa *õ* esitetään usein venäjän *ы* (taka-*i*) vokaalin vastineeksi. Siten nämä sanat voivat näyttää samanlaisilta. Viron *õ* on tässä sanassa kehittynyt ksm *o*:sta. Liivissä *o* tällaisessa positiossa ei ole muuttunut *õ*:ksi (li *kūordõ* 'korkea'). Ei tiedetä kuitenkaan tapausta, jossa lainautumisessa balttilaisiin kieliin *o* muuttuu *i*:ksi. Siksi äännehistoriallisesta näkökulmasta tämä rinnastus on kumottava.

Nimen *Kergozero* taustalla on varmaankin ka *kärki* ~ *kärgi*, sm *kärki*. Nimen suomenkielinen vastinen olisi *Kärkijärvi*. Tämän nimisiä järviä on myös Suomessa (*Karttapaikka*). Siksi *kärki* olisi sopiva vesistönimen määriteosa. *Kärki*-sanana vastineita löytyy myös etäsukukielistä, kuten ersän *ke'gata* 'palokärki', mokšan *kärgä*, *kärgata* 'palokärki', marin *keryə* 'palokärki' (SSA s.v. *kärki*). Sen vastinetta pidetään mahdollisena myös permiläisissä kielissä (UEW s.v. *kärke*). Se on vanha suomalais-ugrilainen sana, joka olisi voinut lainautua balttiin, mutta muutos väljästä vokaalista suppeaksi olisi odotuksenvastainen. Olisi syntynyt pikemmin muoto ***kergus*. Rinnastus on myös tässä suhteessa kumottava.

Viimeisessä rinnastuksessa esiintyy Arkangelin alueella sijaitseva joki *Kyrgus*'. Ensimmäisillä nimet näyttävät todella samanlaisilta, mutta niiden välisen yhteyden todennäköisyys on pieni maantieteellisen etäisyyden takia. Tšašev (2010 s.v. *r. Kyrgus*) ehdottaa joen nimelle saamelaista, itämerensuomalaista tai komilaista etymologiaa.

Viimeistä hän pitää todennäköisimpänä. Itämerensuomalainen etymologia on hänen mukaansa epävarma ja siksi en viittaa siihen tässä. Jos nimi on saamelaista alkuperää, se voisi olla muodostunut seuraavalla tavalla: *kyrp* 'mäki + *kus* 'kuusi' > **Kyrpkus* ', josta assimilaation ja fonologisen mukautumisen kautta on voinut tulla *Kyrgus* '. Tšašev ei täsmennä, mistä saamen kielestä nimi olisi lainattu, mutta hänen mainitsemansa sanamuodot näyttävät olevan kuolansaamea. Jos nimi on komilaista alkuperää (Tšaševin mukaan se on todennäköisempää), se on voinut muodostua sanoista *kyr* + *kuz* ' > **kyrgus* ' 'ptikä jyrkkä ranta' ja mukautua venäjän kieleen. Tulkinta näyttää omnikomparatistiselta. *Kyrgus* '-etymologian analyysi ei kuitenkaan kuulu työni piiriin, joten en tarjoa omia etymologiaehdotuksia. Joka tapauksessa se voi olla suomalais-ugrilaisperäinen yhdysnimi. Liettualaiseen nimeen *Kirgas* ~ *Kirgus* verrattuna Venäjän alueella sijaitsevan joen nimi on äännerakenteellisesti liian etäinen. Samanlaisesta suomalais-ugrilaisesta nimestä muodostunut liettualainen nimi olisi erilainen kuin venäläinen.

Äännehistoriallisesta näkökulmasta näyttää siltä, että kaikki nimelle *Kirgas* / *Kirgus* ehdotetut vastineet eri suomalais-ugrilaisissa kielissä ovat sopimattomia. Fonologisesti ne ovat kaikki liian etäisiä. Tämä pakottaa kumoamaan liettualaiselle nimelle ehdotetun suomalais-ugrilaisen alkuperän.

Schmid (1988: 166) huomauttaa, että *Kirgas* voi liittyä liettuan interjektioon *kirgu* 'hanhien ääntä jäljittelevä sana' ja siitä johtuneeseen verbiin *kirgauti*. Etymologia ei kuulosta vakuuttavalta, sillä interjektioista muodostettuja paikannimiä ei ole tiedossa. Tälle nimelle on etsittävä parempi etymologia.

4.4. *Kivė*, lv *Ķīve* (joki)

Kivė (lv *Ķīve*) lähtee Liettuan alueelta ja virtaa Latvian alueelle historialliseen Semigalliaan. Būga (1961: 264) ehdottaa, että sen nimi on itämerensuomalaista alkuperää. Hän vertaa sitä sanoihin li *kiv*, sm vi *kivi*. Būgan etymologia perustuu todennäköisesti fonologiseen samankaltaisuuteen. Nimen alkuperää ei ole analysoitu syvemmin. Vanagas puolustaa Būgan oletusta.

Itämerensuomalaisissa kielissä *kivi* on produktiivinen paikannimien määriteosa (esim. *Kivi/joki*, *Kivi/järvi*, *Kivi/niemi*). Tässä tapauksessa on mahdollista, että perusosa on

kadonnut kielenvaihdossa (ks. 3.6.). Zepsin (1962: 97–99) mukaan ims *k:n* vastine latviassa on etuvokaalien edellä *ķ*, joten se täyttää fonologisen kriteerin.

Vanagas ei sulje pois nimen balttilaista alkuperää. Hänen mukaansa se voi liittyä liettuan appellatiiveihin *kyvis*, *kivynas* ’pieni mato tai kuoriainen’, *kivynas* ’pieni vesieläin, Infusoria’. Nimellä *Kivė* on myös pitkävokaalinen variantti *Kyvė*. Samanniminen joki esiintyy myös Vilnan alueella. Paikannimistön typologian näkökulmasta tämä voisi olla sopiva selitys. *Kyvė* < *kyvis* voi muodostua johtimen avulla ja Liettuassa se on useimmin esiintyvä tyyppi. *-ė* on yksi liettuan kielen feminiinin nominatiivipäätteistä, *-is* on taas maskuliini. Muutos maskuliinista feminiiniksi vaikuttaa järkevältä, sillä liettuan appellatiivi *upė* ’joki’ on feminiini.

Latvian puolella nimellä on kuitenkin eri variantteja. Latvian paikannimistön tietokannassa nimen päämuodoksi on merkitty *Ķīve*, muut muodot ovat muun muassa *Ķīves strauts*, *Ķīvīte*. *Ķīve* on voinut syntyä takaperoisjohdon kautta (lv *-īte* on deminutiivijohdin). Jokainen muoto sisältää pitkän *i:n*. Sen takia joennimen yhteys ksm **kivi*-sanaan on hämärä. Lainautuessaan latviaan ims **i* ei pidennyt (ks. 3.5). Nimi voi liittyä latvian sanaan *Ķīvīte* ’töyhtöhyppä’, jota pidetään viron kautta lainautuneena alasaksan lainana (Balode 2015: sivunro puuttuu). Nimi ei missään tapauksessa kuulu Vanagasin esittämään suomalais-ugrilaiseen substraattiin.

4.5. *Kōrubis*, *Kōrbis*, *Kōrbė* (joki)

Korubis sijaitsee Vepriain seudulla Ukmergēn piirissä. Nimellä on jopa kolme muotoa. *Korbis* ja *Korubis* ovat maskuliineja, *Korbė* feminiini. Liettualaisessa vesistönimistössä on tavallista, että samalla nimellä on sekä maskuliininen että feminiininen muoto. On kuitenkin epäselvää, kumpi muoto on vanhempi, *Korbis* vai *Korubis*. Onko muotoon *Korbis* lisätty *u*, vai onko se kadonnut muodosta *Korubis*. Nimen alkuperä on epäselvä. Vanagas (1981a s.v. *Korbis*) olettaa, että jos *Korbis* on varhaisempi muoto, se voi olla suomalais-ugrilaista alkuperää. Hän rinnastaa sen joen Korba (Volgan vesistöalue, Kostroman alue) nimeen sekä Karjalan vesistönimiin *Korba*, *Korbozero*, *Korbisalma*, *Korbo*, ja myös appellatiiveihin ka *kor’b* (Vanagasin esittämä kirjoitusmuoto), sm *korpi*, ve *korb*, vi *kōrb*.

Onomastiikan näkökulmasta liettuan (*Korbis*) ja itämerensuomen (*korpi*) välinen yhteys näyttää järkevältä. Edellä mainitut Karjalan nimistön esimerkit näyttävät, että *korpi* voi olla produktiivinen määriteosa (Kuzmin 2014: 39). Perusosa voi olla kadonnut, kuten on tavallista nimien lainautuessa.

Liettualainen nimi sisältää pitkän *o*:n, joka on syntynyt kantabaltin pitkästä *a*:sta. Siten joen nimen rekonstruoidut kantabaltin muodot olisivat **Kārubis*, **Kārbis*, **Kārbē* tai **Kārbija*. Siksi äännehistoriallisesta näkökulmasta on vaikeaa liittää liettualaisia nimimuotoja itämerensuomalaisiin muotoihin.

Toisaalta *korpi* esiintyy vain itämerensuomalaisissa kielissä ja sen vastineet etäsukukielissä ovat epävarmoja (SSA s.v. *korpi*). *Korpi* voi kuulua kadonneen kielen substraattiin, kuten monet maastotermit kuuluvat. Esimerkiksi ba **salā* 'saari' sekä ksm **salo* 'saari; syrjäinen metsä' ja saa *suolu* 'saari' voivat olla yhteinen substraattisana (Aikio 2004: 24). Uudemmassa artikkelissaan Aikio (2014a: 9–10) pyrkii todistamaan sanan **korpi* suomalais-ugrilaisuutta. Fonetikan kannalta on kuitenkin hankalaa rekonstruoida liettuan *Korb*-kannalle ja itämerensuomen sanalle *korpi* yhteistä lähtömuotoa. Kantabaltissa kantaindoeuroopan lyhyestä *o*:sta tuli *a*, kun taas edellä esitetyissä rekonstruoiduissa muodoissa *a* on pitkä. Tästä syystä nimielementtiä tuskin on lainattu itämerensuomesta. Yhteinen substraattilainakaan ei näytä todennäköiseltä.

Nimen *Korubis/Korbis* analyysin tekee vaikeaksi epävarmuus siitä, kumpi muoto on varhaisempi. Alkuperäisen muodon selvittäminen helpottaisi nimen etymologian määrittelyä. Äännehistoriallisen vertailun tulokset pakottavat kuitenkin kumoamaan sen yhteyden itämerensuomalaiseen appellatiiviin *korpi*.

4.6. *Kūra* (joki)

Kūra sijaitsee Gruzdžiaiin seudulla Šiauliaiin piirissä. Vanagas (1981a s.v. *Kūra*) vertaa sitä latvialaisiin nimiin *Kūra* (joki), *Kūrītis* (järvi), *Kūra-pļava* (niitty) ja *Kūr-lejas* (niitty), jotka Endzelīnsin (1961: 189) ja Rudzīten (1968: 184) mukaan voivat muodostua sanasta lv *kūre* 'ruutana' sanasta, joka oletetaan suomalais-ugrilaiseksi lainaksi (Ojansuu 1921: 50). Vanagas olettaa, että Liettuassa sijaitsevan joen nimi voi olla samaa alkuperää.

Zeps (1962: 128) kirjoittaa, että *kūre* on latvian murren sana, joka on lainautunut eteläviron sanasta *kogōr ~ kokr* 'ruutana'. Se esiintyy Vidzemen (Liivinmaan) ja Latgalian pitäjämurteissa, joiden alue on kaukana *Kūran* sijaintipaikasta. Siksi joennimi tuskin voi liittyä latvialaiseen murren sanaan.

Vanagas mainitsee myös, että Froelich (1930: 80) pitää Itä-Preussin *Kurat(graben)*-nimeä suomalais-ugrilaisena ja rinnastaa sen sanoihin vi *kurat* 'piru', sm *kurata*, *kura*. Froelichin rinnastus ei näytä kuitenkaan hyvältä, sillä vi *kurat* alkuperä on epäselvä (EES s.v. *kurat*). Se voi olla kehittynyt vi *kura* 'kura' tai *kuri* 'kurja' sanoista. SSA:ssa (s.v. *kura*²) on pidetty itämerensuomalais-saamelaisena sanana, mutta sen alkuperä on epäselvä. *Kūran* joennimeä koskien sen rinnastus sanoihin vi *kurat*, sm *kura* on sopimaton, sillä joennimessä on pitkä *ū*.

Rimšan (1995: 98) mukaan *Kūra* on balttilainen nimi ja liittyy verbiin lt *kurti* 'luoda; sytyttää tulta'.

4.7. *Kvistē* (joki)

Kvistē virtaa Mažeikiain alueella ja laskee Varduva-jokeen. Nimellä ei ole vastineita muualla balttilaisessa vesistönimistössä (Vanagas 1981a s.v. *Kvistē*). Vanagas rekonstruoi hypoteettiseksi alkuperäismuodoksi ***Kivistē* ja olettaa, että nykymuoto on vokaalireduktion tulos. Edellä mainittu muoto on Vanagasin mukaan itämerensuomalaista alkuperää ja liittyy itämerensuomen sanaan **kivi*. Vanagas rinnastaa sen myös virolaisiin nimiin *Kivistiku* ja *Kivestu*. Nämä nimet liittyvät todennäköisesti ravan seudulla Võromaalla sijaitsevaan kylännimeen *Kivistü*, joka muodostuu etelävirolaisesta maastotermistä *kivistü* 'kivikko' (vi *kivistik*). Virallisesti käytetään kirjakieleen mukautettuja nimiä *Kiveste* ja *Kiviste*. Võromaalla tällaisella nimellä on laaja levikki (EKNR s.v. *Kivistü*). Sanan *kivistü* vastine suomessa on *kivistö* / *kivisto*, joka esiintyy Hämeen, Kymin ja Etelä-Savon murteissa (SMS s.v. *kivisto*). Paikannimi *Kivistö* esiintyy 233 kertaa koko Suomessa (*Karttapaikka*).

Vanagasin rekonstruoituma *Kvistēn* kantamuoto **Kivistē* ei voi kuitenkaan liittyä edellä mainittuihin muotoihin. Ensinnäkin lähdekieleessä paino olisi ensimmäisellä tavulla ja siitä olisi kehittynyt muoto ***Kivistē*. Toisekseen *Kvistē* sijaitsee kaukana nimien *Kivistö*, *Kivistü* levikkialueilta. Kolmanneksi, sm *Kivistö*, vs *Kivistü* eivät esiinny vesistöniminä.

Rinnastus *Kvistè* ~ ksm **kivi* on sopimaton ja suomalais-ugrilainen alkuperä on kumottava.

4.8. *Lámbis* (joki)

Lambis (tai Lambè) sijaitsee Šetan seudulla Kėdainiain piirissä. Vanagasin mukaan se muodostuu sm *lampi* (Vanagasin käännös: *ežeras miške, tvenkinys* 'järvi metsässä, tekoallas') -sanasta. Hän lisää, että joennimen yhteyttä sanaan *lampi* 'järvi metsässä' vahvistaa metsännimi *Lempiai* (Vaiguva, Kelmėn piiri).

Lampi ei kuitenkaan tarkoita metsässä sijaitsevaa järveä. Sanalla on laajempi merkitys suomessa ja se vaihtelee muissa suomalais-ugrilaisissa sukukielissä. Nykysuomessa *lampi* tarkoittaa 'järveä pienempi (luonnon)vesiallas' (Kielitoimiston sanakirja kok). Merkitykset muissa sukukielissä esim. saaP *luobbāl* 'small lake through which a river runs; lake-like widening of a river', Isaa *luoppal* 'kleiner Waldsee, Wasserloch, od. kürzere Strecke Stillwasser od. Verbreiterung eines Baches od. eines Flusses', slk *lĭmpä* 'Moor, Sumpfboden' (UEW). Vanagasin oletus, että *Lambis*-nimen yhteyden sanaan *lampi* todistaa metsännimi *Lempiai*, on liian yksinkertainen, sillä *lampi* ei välttämättä tarkoita nimenomaan metsässä sijaitsevaa vesistöä. *Lempiai* ja *Lambis* eivät todennäköisesti liity toisiinsa, vaikka liettuaassa a ja e voivat vaihdella vartalossa. Nimessä *Leĩpiai* on sirkumfleksi ja nimessä *Lámbis* on akuutti.

Tähän kannattaa lisätä myös Rozwadowskin (1913: 50–51) esittämien *lamp-/lemp-*alkavien järven- ja joennimien rinnastukset sanaan sm *lampi*. Rozwadowskin esittämät vesistöt sijaitsevat Pohjois-Puolan eri osissa. Esimerkiksi järvet *Lampatzki* ja *Lampasch* (entinen Itä-Preussin alue), kylä *Lampasch* (soinen alue entisellä Itä-Preussin alueella), *Lampten*-järvi (Itä-Preussi), *Lempno*-järvi ja siitä lähtevä *Lempnica*-joki (Włocławekin seutu), sa *Lampa* kaš *Lqpa* pl *Lępa*-kartano (Kartuzyn seutu, entinen Länsi-Preussin alue), sa *Lapsaten/Lampseden* lt *Lampsėdžiai*-kylä (Gumbinnen seutu, Itä-Preussi, nyk. Gusev, Kaliningradin alue, Venäjä). Hänen mielestään nämä nimet näyttävät oudoilta indoeurooppalaisesta näkökulmasta, mutta sisältävät suomalais-ugrilaisen vartalon, jolla on laaja levikki. Suomen sanan *lampi* lisäksi hän rinnasti nimen myös ruotsin saamen *labbak* 'suo' (SSA:ssa se on esitetty lainaksi suomesta) ja unk *láp, láb* 'suo, räme'. Jälkimmäinen sana ei voi kuulua tähän äänteellisistä syistä (SSA s.v. *lampi*). Saarikiven

mukaan (2006: 200) sm *lampi* ja saaP *luoppal* < esi-ksm **lampi*. Siksi Rozwadowskin väite **lamp*-alkuisten nimien laajasta levikistä suomalais-ugrilaisissa kielissä on väärä. Rozwadowski lisää myös, että kreikassa esiintyvät isoloidut sanat *λάμνη* 'lika, home, maidon kuori tai vaahto', *λάπη* 'sama merkitys, lima', jotka voivat olla muinaisten indoeurooppalaisten ja suomalais-ugrilaisten välisten yhteyksien esimerkkinä. Työssäni en kuitenkaan käsittele edellä mainittujen kreikkalaisten sanojen etymologioita.

Liukkonen (1999: 78–79) ja Kilian (1986: 494) ovat esittäneet *lampi*-sanalle balttilaista etymologiaa (vrt. lt *klampa* 'sumpfige Stelle, Morast'). Kallio (2015: 88) puolustaa tätä ehdotusta. Aikio (2014b: 86) esittää kuitenkin uralilaista etymologiaa, sillä vastineita sm *lampi* löytyy samojedin kielistä (ksa **l̥impə*). Kallio henkilökohtaisessa keskustelussa sanoi, että hän pitää myös Aikion ehdotusta sopivana. Sanan alkuperä jää epäselväksi.

Sillä sm *lampi*-sanaan liittyvät etymologiaväitteet ovat ristiriitaisia, on virheellistä todeta, että *lamp*-/*lemp*-alkuiset Liettuan ja Puolan paikannimet liittyisivät ku **l̥impə* sanaan.

4.9. *Lōnas* (joki)

Lonas sijaitsee Sedan seudulla eikä Liettuan alueella esiinny muita samannimisiä paikkoja. Vanagas (1981a s.v. *Lonas*) vertaa sitä latvialaisiin nimiin *Lānes-mežs* (metsä), *Lāna-pļava* (niitty), *Lānīte* (luhta), *Lānītis* (tekoallas) ja *Lānītes* (niitty). Endzelīnsin (1961: 286) mukaan ne liittyvät latvian appellatiiveihin *lānis*, *lāns* 'luhta; kostea niitty, iso tiheä metsä < vi *lān* 'id.' (kirjoitusmuoto on Vanagasin 1981a: 196 esittämä).

Fonologisesta näkökulmasta voisi olettaa, että **lōnas* on latvian kautta tullut virolainen sana. Liettuan pitkä *o* on yleensä latvian pitkän *a*:n vastineena (ks. 3.4.). Onomastiikan näkökulmasta joen nimeämisen motivaatio on myös selvä, jos joki juoksee tiheän metsän läpi tai sen ohi.

Zeps (1962: 142) esittää *lānis*, *lāns*-sanana 'thick forest with heavy (moist) undergroud' olevan murrenana, joka on syntynyt vi *lān* 'lansi' sanasta (tässä kirjoitusmuodossa sana on esitetty). Zepsin (1962: 144) esittämässä kartassa murrenasan levikki rajoittuu vain Latvian ja Viron rajan alueella sijaitseville seuduille. Tämän vuoksi **lonas* ei voi olla latvian kautta tullut virolainen sana. Tämä kielteinen levikkiargumentti pakottaa kumoamaan *Lonas*-joen suomalais-ugrilaisen alkuperän.

Zepsin ja Vanagasin esittämät muodot eivät ole viron kirjakielen muotoja (nom *laas*, gen *laane*). Kyseessä voi olla väärinkäsitys, eli taivutusvartalosta väärin abstrahoitu nominatiivi tai jonkin viron murteen muoto (viron puhekieli: *kaan* pro *kaas* 'kansi'). Toisaalta kyseessä voi olla salatsinliivin laina (vrt. liS *lān* 'lansi').

Myöhäiskantasuomea aiempi muoto on ollut **lanti*, josta lainaamalla ei voi saada liettuaan muotoa *Lonas*.

4.10. *Lúodis* (järvi)

Luodis sijaitsee Salkininkain seudulla Zarasain piirissä. Vanagas (1981a s.v. *Luodis*) rinnastaa sen eräisiin *Luod*-alkuisiin latvialaisiin nimiin, jotka Endzelīnsin (1961: 355) mukaan voivat liittyä latvian itämerensuomalaisiin lainoihin *luode* 'kuula' < vi *lood* 'luoti' < kas *lōt* tai *luodis* 'luodetuuli' < li *luod* 'luode'.

Sekä itämerensuomalaisessa että balttilaisessa vesistönimistössä esiintyvät ilmansuuntien nimistä muodostetut vesistönimet, kuten esimerkiksi lt *Piet-upis* 'eteläjoki', *Vakarinis* 'läntinen', *Ryt-upis* 'aamu- tai itäjoki', sm *Eteläjärvi*, *Itäjärvi*, *Pohjoisjärvi*, *Luodejärvi*, *Luodejoki*.

Luodetuulta tarkoittavat latvian murre sanat *lodis*, *lods*, *lode* ja *lodus* sekä verbi *lodāt* 'tuulla luoteesta' esiintyvät vain Riianlahden rannikkomurteissa (Zeps 1962: 149). *Luodis* sijaitsee Latvian rajan läheisyydessä. Rajan toisella puolella on Latgallian alue, josta luoteista tai luodetuulta merkitsevät itämerensuomen lainat puuttuvat. Liettuan kielessä on latvian kautta tulleita itämerensuomalaisia lainoja, mutta tällainen laina puuttuu.

Sanan *Luode* alkuperä itämerensuomalaisissa kielissä on epäselvä. Sanalla on kaksi merkitystä: 'lännen ja pohjoisen välinen ilmansuunta' ja 'tulva, pakovesi'. SSA:ssa (s.v. *luode*) ensimmäinen merkitys selvitetään seuraavasti: alkuperäinen merkitys voi olla 'aurionlaskun suunta' tai verbin **luotaa* 'laskea, heittää, heittäytyä tjs.' johdos. *Luode* 'lännen ja pohjoisen välinen ilmansuunta' voi kuulua sanan *luode* 'tulva, pakovesi' yhteyteen, jolle on esitetty muun muassa germaanista etymologiaa (germ **flōdi-z* 'virta'). SSA:ssa oletetaan myös, että molemmat sanat ovat samaa alkuperää, mikäli niiden alkumerkitys oli 'veden nousua aiheuttava tuuli'. Niiden yhteyttä verbiin *luoda* 'ammentaa' ei kuitenkaan ole suljettu pois.

Jos *luode* on germaanista alkuperää, *Luodis* ei voi liittyä siihen. Se olisi lainattu itämerensuomeen paljon myöhemmin kuin suomalais-ugrilaiset olisivat asuneet Liettuan alueella. Jos sana on itämerensuomalaista alkuperää, sen merkitys näyttää olevan nuori. EES:ssa (s.v. loe) todetaan: ”Tõusev, üleujutusi põhjustav meri on läänemeresoomlaste asustusalast edelas või läänes ja sellest on saadud ilmakaarte tähendused.” *Luode* ’lännen ja pohjoisen välinen ilmansuunta’ -merkitys näyttää olevan sekundaari. Jos oletettaisiin, että *luode*-sanan muoto esiintyi länsiuralissa jo 2000 eKr. (silloin, oletusten mukaan, Liettuan alueella asui suomalais-ugrilaisia, se olisi kehittynyt liettuan kielessä toisella tavalla. Siinä kielivaiheessa ei ollut pitkiä vokaaleja (vartalo olisi todennäköisesti **loŋ-vrt.* saaE Pi In Kld T *lākŋōt* ’nostella’). Näyttää siltä, että *Luodis*-järven nimen yhteys *luoteeseen* on hylättävä.

Ei kannata liittää *Luodis*-nimeä myöskään sm *luoti*, vi *lood* sanoihin, sillä ne ovat keskialasaksalaista alkuperää (SSA) eli ne kuuluvat myöhäiseen lainasanakerrostumaan. Tämä alasaksalainen sana ei ole lainautunut liettuaan. *Luodis* nimen etymologia kaipa lisätutkimusta, joka ei kuulu työni aiheeseen.

4.11. *Negāšcius, Nigēstis* (järvi)

Nigestis sijaitsee Aukštadvarisin seudulla Trakain piirissä. Vanagas (1981a s.v. *Negāšcius*) kirjoittaa, että on epäselvää, kumpi nimimuoto on nuorempi. Hänen mielestään muoto *Nigestis* on vanhempi, sillä historiallisessa lähteessä on mainittu *Nigiest*-muoto.

Vanagas olettaa kuuluvan paikannimien yhteyteen latvialaisiin paikannimiin *Nigaste*, *Nigastes*, *Nigasti*. Nämä paikat sijaitsevat Viron rajan lähellä, joten niiden virolaisuus ei ole perusteetonta. Nimet sisältävät suffiksin *-ste* (**-nen* mon. gen.). Ne siis kuuluvat varmasti latvialais-virolaiseen adstraattinimistöön. Liettualaista nimiä ei kuitenkaan voi rinnastaa latvialaisiin nimiin, sillä Nigestis sijaitsee Etelä-Liettuassa. Rinnastus ei ole sopiva areaalis-typologisesta näkökulmasta. Suomalais-ugrilaisen alkuperän oletus on kumottava.

Nigestis ei voi olla *-nen*-johdos. Liettualaisten tutkijoiden mukaan suomalais-ugrilaiset heimot asuivat Liettuassa 2000 eKr., varhaiskantasuomen aikana, kun *-nen*-sijapäätteet eivät olleet vielä samoja kuin nykyään (esim. **punaŋćen* ’punaisen’, Lehtinen 2007: 95).

Rinnastus itämerensuomalaisiin *-nen*-johdoksiin on sopimaton myös äännehistoriallisesta näkökulmasta.

4.15. *Nevēlis* (joki)

Nevelis virtaa Rietavasin seudulla Plungėn piirissä. Joen pituus on noin kaksi kilometriä. Vanagas (1981a s.v. *Nevelis*) vertaa sitä Laatokasta Suomenlahden perukkaan laskevan joen nimeen *Neva*, *Nevajoki*, *Nevanjoki* (> ven *Neva*, vrt. myös ven *Nevo* 'Laatokka', SSA s.v. *neva*) sekä sanaan sm *neva* 'puuton rahkasammalta kasvava suo' (*Kielitoimiston sanakirja* s.v. *neva*). Vastineita muissa ims kielissä ovat ka *neva* 'vesi, vesistö (järvi, joki, meri); (Vitele) neva', ?ve *nova* 'neva, vetelä suopaikka' ja vi murt. *nōva*, *neva*, *neev*, *neeb* (g. *neeva*) 'virtapaikka joessa, järvessä, meressä; iso oja, kanava; entinen joenuoma'. Saarikivi (2006: 276) pitää sanoja ims **neva* ja saa **nevē* 'small rapid' lainoina tuntemattomasta kielestä.

Toisaalta Vanagasin mukaan on tietoja, jotka puhuvat *Nevelis*-joen suomalais-ugrilaista alkuperää vastaan, esimerkiksi Slovenian *Nevljica*-joki, tarkasti ilmaisematon paikka *Nevel* sekä Pripetin vesistöalueella sijaitseva joki *Nevelj*. Jälkimmäinen on Būgan (1961: 508, 887) mukaan sm *nevaan* liittyvää suomalais-ugrilaista alkuperää. Nimen analyysi ei kuitenkaan kuulu työni aiheen piiriin.

Neva on syntynyt myöhemmin kuin 1350 eKr. (Saarnisto 2003: 66), eli että mikäli oletus Baltian kielellisestä balttilaistumisesta jo 2000 eKr. pitää paikkansa, ei nimellä Neva voi todistaa aiemman asutuksen suomalais-ugrilaisuutta.

Lopuksi todettakoon, että *Nevelis* voi olla muodostettu deminutiivijohtimella *-el-*. Tämä on produktiivinen liettualaisten henkilönimien formantti. Lähdesana voi olla lt *naujas* 'uusi', josta on kehitetty sukunimiä, esim. *Naujelis*, *Naujulis*. Jälkimmäisestä oletetaan kehittyneen sukunimen *Navulis* ja mahdollisesti *Nevulis* (Vanagas 1989 s.v. *Naujelis*, *Navulis*). Analogisesti siitä on voinut kehittyä *Naujelis* > *Navelis* tai *Nevelis*, ja kyseessä oleva joennimi voi olla muodostettu tästä henkilönimestä. Vanagas on rinnastanut joennimen *Nevelis* myös sukunimeen *Nevelskis*.

4.16. *Pernavà* (joki, niitty) & *Pėrnokė* (järvi)

Pernava virtaa Šilalėn seudulla ja samanniminen niitty sijaitsee Jūžintain seudulla (Rokiškisin piiri). *Pernavan* joella on myös nimi *Naulupys*, joka on ensisijainen virallisessa käytössä. Pernokė sijaitsee Trakain piirissä.

Molempien nimien alkuperää Vanagas (1981a s.v. *Pernava*) pitää epäselvänä. Hän yrittää löytää nimelle *Pernava* vastineita liettualaisesta ja valkovenäläisestä paikannimistöstä. Suomalais-ugrilainen alkuperä on hänen mielestään kuitenkin todennäköisempi. Rinnastukseensa hän liittää vielä Latviassa virtaavan joen *Pėrnava*, jonka nimeä Rudzīte (1968: 189) pitää suomalais-ugrilaisena, ja liittää sen appellatiiviin vi *pārn* 'lehmus'. Rudzīte vertaa *Pėrnava*-nimeä *Pėrnokė*-nimeen.

Vanagas olettaa, että *Pėrnokė* on kehittynyt ims nimestä **Pėrn-joki*. Latvian suomalais-ugrilaisessa substraattinimistössä jokea tarkoittava perusosa on kadonnut. Vain järveä tarkoittava osa on säilynyt (ks. *Jara*). Suffiksi *-okė* on produktiivinen liettualaisessa vesistönimistössä, mutta *Pėrnokėn* tapauksessa vartalon *Pėrn-* merkitys on epäselvä. Missään tapauksessa *Pėrnokė* ei voi olla kehittynyt muodosta **Pārn(V)-joki*, sillä ksm *o:*sta ei voi kehittyä kba *ā:*ta (ks. 3.5.). Kantasuomen balttilaislainoissa kba *ā:*n vastineena ensitavussa on **a* tai **ō*, poikkeuksena on vain sm *vohla* ← kba **āžlja-*, sillä **ō* oli mahdoton konsonanttiyhtymän edellä.

Liettualaisessa vesistönimistössä esiintyy myös produktiivinen prefiksijohdos *per-*, mutta *Pėrnokė*-nimeä ei voi pitää sen johdoksena, sillä balttilaisessa vesistönimistössä ei ole *nok-* (kba **nāk-* 'tulla') sisältäviä nimiä (Vanagas 1970: 187). *Pėrnokėn* nimi eroaa muista *-okė*-päätteisistä siinä, että paino on ensimmäisellä tavulla (muissa tapauksissa viimeisellä, esim. *Rudōkė*). *Per*-prefiksijohdoksissa paino on yleensä ensimmäisellä tavulla, joten kyseisen nimen vartalo voi olla foneettisesti muuttunut niin, että sen merkitystä ei voi enää tunnistaa.

Pernava sisältää balttilaisessa vesistönimistössä usein esiintyvän formanttisuffiksin *-ava* (liettuassa se on usein korvattu uudemmalla muodolla *-uva*). Vanagas (1970: 101) kirjoittaa, että monien *-ava/-uva*-loppuisten nimien vartalon merkitys on nykyisin epäselvä. *Pernava* kuuluu niiden joukkoon.

Ariste (1981: 17) on kirjoittanut, että Virossa ja Suomessa sijaitsevat *Pärn*- ja *Pern*-alkuiset paikannimet voivat olla kadonneen tuntemattoman kielen substraattinimiä. Appellatiivi *pärnä* esiintyy vain itämerensuomalaisissa kielissä (SSA s.v. *pärnä*), joten on mahdollista, että se on substraattisana. Siten voidaan olettaa, että *Pernava* ja *Pernokē* eivät ole suomalais-ugrilaista alkuperää, vaan ne voivat olla peräisin jonkin kadonneen kielen substraatista.

4.17. *Piladis* (joki)

Piladis sijaitsee Joniškisin piirissä Pohjois-Liettuassa. Vanagas (1981a s.v. *Piladis*) ehdottaa sille sanakirjassaan kahta etymologiaa, joista molemmat ovat suomalais-ugrilaisia.

Ensiksi Vanagas viittaa Rudzīten (1968: 189) ja Breidaksin (1973: 100) oletukseen, että Latgalian joki *Pyldys ups* (latviankielinen muoto on *Pilda*) voisi liittyä vi *pōld* 'pelto' sanaan. *Pyldys* on esitetty latgalin yksikön feminiinin genetiivin muodossa (Leikuma 2003). *Piladis*-nimen Rinnastus Breidaksin (1973: 100) esittämiin ltg *Pylda*-paikannimiin on kuitenkin sopimaton, sillä ne ovat syntyneet vasta 1700-luvun alussa tapahtuneen virolaisen väestönsiirron jälkeen (Mela 2001).

Nimen *Piladis* rinnastus virolaiseen muotoon *pōld* on myös väärä. Varhaiskantasuomalainen kantamuoto olisi **pelto*. Tämä sana on kuitenkin kantagermaaninen laina (< **felpo*- tai < esigermaani **pelto*-) 'pelto, kenttä' (EES 2012 s.v. *pōld*). On vaikeaa löytää järkevää selitystä sille, miten sanasta *pelto/pōld* < **pelto* voisi kehittyä muoto *Piladis*.

Vanagas referoi sanakirjassaan myös oletusta, että *Piladis* liittyy Latvian nimiin *Pīlāgs*, *Pīlādzis* ja niin edelleen. Ne on muodostettu samankuuloisista, itämerensuomalaisperäisistä laina-appellatiiveista, joiden lähdesana on li *pīlōg* 'pihlaja'. Näillä lainoilla on laaja levikki (Zeps 1962: 165–166). Lainat esiintyvät pääasiassa Kuurinmaan, Semigallian ja Vidzemen murteissa. Ne eivät kuitenkaan esiinny Latgalian murteissa (lukuun ottamatta muutamia pitäjänmurteita Vidzemen rajalla). *Piladis*in joki esiintyy Pašvitinysin paikkakunnalla, joka kuuluu myös historialliseen semigallien alueeseen. Valitettavasti minulla ei ole tietoja Latvian-Liettuan nykyrajan pohjoispuolella sanasta *pīlōg* muodostetusta vesistönimistöstä. Voi kuitenkin olettaa, että liiviläisen

lainan levikki jatkuu myös siellä maantieteellisen läheisyyden vuoksi. Äännerakenteellisesti on kuitenkin vaikeaa löytää yhteyttä nimen *Piladis* ja appellatiivien vartaloiden varianttien *pīlādz-*, *pīlāg-*, *pīlag-*, *pīlāg-* välillä. Vartalon vokaali *ī* lähdekielessä (liivissä) ja kaikissa latvialaisissa sananmuodoissa on aina pitkä. Liettualaisessa nimessä vokaali sitä vastoin on lyhyt (latvian pitkää *i*:tä vastaa liettuan pitkä *i* {y}, esim. lt *vyras* ~ lv *vīrs* 'mies'). Latvian sekundaari pitkä *i* on kehittynyt *in-*yhtymästä esimerkiksi lt *pinti* ~ lv *pīt* 'punoa'). Muissa itämerensuomalaisissa kielissä vokaali on lyhyt. Liivissä *i*:n pidentyminen on äänne muutoksen $*\check{s} > *h > \emptyset$ tulos. Varhaiskantasuomessa muoto oli $*pi\check{s}la-$, mutta liettualaisessa nimessä *š*:stä ei ole mitään jälkeä. Siksi nimi *Piladis* ei voi liittyä mihinkään itämerensuomen muotoon.

Toisaalta *Piladis* voi olla infiksijohdos, sillä infiksi *-ad-* on liettualaisessa vesistönimistössä produktiivinen. Vartalo *pil-* voi olla substantiivin *pilis* 'linna' tai verbin *pilti* 'sataa vettä, kaataa' johdos. Molemmista voi hyvin muodostaa vesistönimiä, kuten esimerkiksi *Pil-elē* < lt *pilis* 'linna', *Pil-ašius* < *pilti* (Vanagas 1981a: 258). Aiemmassa pääteoksessaan Vanagas (1970: 71) rinnastaa nimen *Piladis* edellä mainittuihin nimiin. Mahdollisen suomalais-ugrilaisen alkuperän hän mainitsee vain alaviitteessä. Hän tunnustaa, että foneettisesta näkökulmasta liiviläiset muodot ja niistä muodostetut latvialaiset muodot tuskin voivat olla nimen *Piladis* vastineita. Hän kuitenkin arvelee, että *Piladis* voi liittyä latvialaiseen nimeen *Piladzis* (hänen mukaansa se on nimen *Pīladzis* liettualaistettu muoto). Valitettavasti hän ei selitä, mikä paikka se on eikä missä se sijaitsee. Puuttuu myös selitys sille, miksi *i* on lyhentynyt. Sanakirjassaan Vanagas (1981a: 258) kirjoittaa kuitenkin vain mahdollisesta suomalais-ugrilaisesta alkuperästä, ja rinnastus nimiin *Pilelē* ja *Pilašius* puuttuu, vaikka se on perusteltu paremmin. Näin ollen puolustan balttilaisia etymologioita.

4.18. *Puožas* (järvi)

Puožas sijaitsee Kupiškisin piirissä. Vanagas (1981a s.v. *Puožas*) liittää sen Latgalian (Galēnin paikkakunnan) kartanonnimeen *Puožu-māja*. Hänen mukaansa muoto *puož-* on kehittynyt muodoista *pāz-*, *pāž-*. Hänen väitteensä perustuu siihen, että kba *ā* latgalin kielessä muuttuu *uo*:ksi. Hän vertaa edellä mainittua nimeä muihin Latvian paikannimiin, kuten *Pāze* (niitty), *Pāzis* (3 eri objektia) ja *Pāzs*, *Pāžupe* (joki), jotka on muodostettu sanasta lv *pāzis* < sm *pāž* 'paasi' (Vanagas merkitsi sanan *pāž* suomen sanaksi, Zeps taas

viron). vi *paas* 'paasi' on kirjoitettu Wiedemannin (1923) viron-saksan sanakirjan kirjoitusasulla *pāz*. *Pāzis*-lainasanan levikki latvian murteissa ei ole laaja, sillä se esiintyy vain Liivinmaan (Vidzemen) murteissa. (Zeps 1962: 160). Muut Vanagasin mainitsemat paikat sijaitsevat Kuurinmaalla (LGIA VD).

Puožas ja *Puožu-māja* sijaitsevat eri historiallisilla alueilla. Järven *Puožas* seudulla ei sijaitse kallioita. Toisaalta sm *paasi* ja sen muiden itämerensuomalaisten kielten vastineita pidetään kantagermaaniperäisinä (< **spāda*, EES s.v. *paas*). Kallio (2012: 232) täsmentää, että sana on lainautunut luoteiskantagermaanista. Jos oletetaan, että ennen balttilaisten tuloa Liettuan alueella asui suomalais-ugrilaisia, heillä ei todennäköisesti ollut sanaa *paasi*, sillä se on nuori laina, joka tuli kantasuomeen suomalais-ugrilaisten oletetun Liettuan alueella asumisen jälkeen. Liettuan kielessä äänteellinen kehitys **paasi* > **puož-* on mahdoton (erityisesti **s* > **ž*). Vanagas liitti *Puožas*-nimen nuoriin itämerensuomalaisten kielten muotoihin, jotka ovat niiden itsenäisen äänteellisen kehityksen tuloksia. Aikio (2007: 164) toteaa, ettei nimiä saa verrata nykymuotoihin, vaan rekonstruktioihin. Vertailu sanan *paasi* varhaisempaan muotoon **spāda* näyttää, että *Puožas* ei liity niihin. Voidaankin todeta, että Vanagasin hypoteesi nimen alkuperästä on väärä.

4.19. *Robatà, Robātē* (joki)

Robata virtaa Pasvalysin piirissä ja laskee Lėvuo-jokeen. Vanagas (1981a s.v. *Robata*) vertaa nimeä *Robata* Latvian vesistönimkeen *Rabat-Esser*, joka Breidaksin (1968: 177) mukaan liittyy vi li *raba* 'suo', li *rabat-suo*, *rapa-suo*. Vanagas lisää samaan rinnastukseen myös vi nimen *Rabatsi* (paikkatyyppejä ei ilmaistu).

Itämerensuomalaisissa kielissä sanalla *rapa* on kolme merkitystä. Kaksi ensimmäistä tarkoittavat 'oluen t. kaljan pohjasakka' (SSA s.v. *rapa*) ja 'loka, kura, lieju'. EES:ssa (s.v. *raba*) ja SSA:ssa (s.v. *rapa*) molemmat esitetään yhdessä muinaisskandinaavisena lainana. Varhaisimmat skandinaaviset lainat esiintyivät myöhäiskantasuomessa eli vasta 200–700-luvulla jKr. (Kallio 2015: 26). Siksi rinnastus ~ ksm **rapa* on sopimaton kronologisesta näkökulmasta. Sana *rapa* kolmannessa merkityksessä 'huono, kulunut' (SSA sv. *rapa3*) on nykyruotsin laina vain suomessa, eli se ei tarvitse erillistä kommenttia.

Toporov (1977: 84) on ehdottanut nimelle indoeurooppalaista alkuperää. Toporovin ehdottaman etymologian tarkastelu ei kuulu työni aiheeseen. Jatkotutkimuksessa on kuitenkin kiinnitettävä siihen huomiota.

4.20. *Rujà* (joki)

Ruja virtaa Rietavasin seudulla Kretingan piirissä. Vanagas (1981a s.v. *Ruja*) vertaa sitä latvialaisiin nimiin *Rūja*, *Rūjupe*, *Rūjas*, jotka Būgan (1961: 617) mukaan liittyvät Pljusan joen *Rujan* sivujokeen (Pihkovan alue). Hän pitää nimiä suomalais-ugrilaisina. *Rūja*-joki alkaa Ruhjan järvestä Virossa ja laskee Burtnieku-järveen Latviassa. Rudzīte (1968: 190) puolustaa Būgan ehdottamaa suomalais-ugrilaista alkuperää sille. Vanagas lisää samaan yhteyteen myös kaksi nimistä *Ruja* jokea Nizni Novgorodin alueella Venäjällä. Hän kirjoittaa, että niiden suomalais-ugrilaista alkuperää tukevat Latvian joennimi *Ruoja* sekä Preussin paikannimi *Rogys*, *Royenn*, *Roigen* < mpr **Rōjis* (**Rōja*-), vrt. lv *rāja* 'seisova, likainen, suon vesi' sekä kašubin *raja* 'lieju, loka, suo'. Bednarczuk (1976: 51) puolustaa Rozwadowskin (1913: 51) esittämää suomalais-ugrilaista etymologiaa (vrt. sm *ruoja*, vi *roe*). Vanagas pitää *rūj*- ja *rāj*-alkuisten nimien suomalais-ugrilaista alkuperää täysin mahdollisena, mutta nimien *ruj*- yhteys nimiin *rūj*- on hänen mielestään epävarma lyhyen vokaalin takia. Hän on oikeassa, sillä rekonstruoitu ksm muoto olisi **rooja* eikä siitä voi kehittyä muotoa **ruja*.

On syytä lisätä, että Rozwadowski samassa yhteydessä mainitsee Mecklenburgissa sijaitsevan Raja-joen, joka voi liittyä edellä mainittuihin sanoihin lv *rāja* ja kašubin *raja*. Sanan *ruoja* vastineita on kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä liiviä lukuun ottamatta. Sillä ei ole vastineita muissa sukukielissä, eikä sen alkuperä ole selvä (SSA s.v. *ruoja*). Lv *rāja* ja kašubin sanan *raja* suomalais-ugrilainen etymologia on epävarma vokaalin edustuksen takia. La *rāja* ei ole voinut kehittyä mistään edellä mainitusta kantamuodosta. Kašubin *raja* on myös epäselvä, sillä se ei esiinny muissa slaavilaisissa kielissä. Junttila (2015a: 20) on kumonnut näiden sanojen suomalais-ugrilaisen etymologian, sillä sm *ruoja* on pitkävokaalinen *a*-vartalo. Kantaauralissa pitkiä vokaaleja ei esiintynyt. Myöhäiskantasuomen muodon **rooja* edeltäjä varhaiskantasuomessa olisi todennäköisesti **rowaja*/**ronaja*/**royaja* (Aikio, henkilökohtainen keskustelu). En käsittele tässä työssä Būgan esittämiä Pihkovan alueen enkä Vanagasin esittämiä Nizni Novgorodin alueen *Ruja*-joennimiä, sillä ne eivät kuulu työni aiheeseen.

Näin ollen Vanagasin esittämä nimen *Ruja* ja Rozwadowskin esittämä nimen *Raja* suomalais-ugrilainen alkuperä on kumottava.

4.21. *Šakšys* (järvi), *Šakšėlė* (joki)

Šakšys ja *Šakšėlė* sijaitsevat Antalietn seudulla Zarasain piirissä. Vanagas (1981a s.v. *Šakšys*) pitää näiden nimien alkuperää epäselvänä. Vanagas ei ole maininnut sana-artikkelissaan, että *Šakšys* nimen yleisempi muoto on *Šekšys* (TLE 1988: 167). Būga (1961: 627) liittää sen *šekšt-/sekšt*-vartaloisten liettualaisten ja latvialaisten nimien ryhmään. Ne liitetään appellatiiveihin lt *šekštis* 'käyrähaarainen hanko akanoiden ottamiseksi' ja *šiekšta* 'pitkän aikaa maassa tai vedessä ollut puunrunko, kelo' (LKŽ).

Vanagas esittää järvennimelle *Šakšys* myös suomalais-ugrilaista alkuperää. Hän vertaa sitä Pospelovin (1970: 99–100) esittämiin nimiin, joita ovat järvi *Šokša* Mokša-joen vesistöalueella ja yhdeksän jokea *Šokša*, joiden levikkialue ulottuu Äänisjärvestä Mezeniin Arkangelin alueelle. Pospelov esittää myös vesistönimistön termejä, kuten esimerkiksi marin *šokš* 'joenhaara' ja mansin *šoš* 'pieni joki, oja'. Pospelovin mukaan *šokš* tarkoittaa myös juolua eli vapautunutta joenhaaraa. Työssäni tarkistan, ovatko Vanagasin rinnastukset Pospelovin esittämiin propreihin ja appellatiiveihin oikeita.

Marin *šokš* on johdettu kantaauralin vartalosta **soja-* (UEW s.v. **soja*). *-kš* pääte on johdin. Muissa sukukielissä sanamuoto on samanlainen kuin kantaauralissa eli se esiintyy johtamattomana. Sen vastine puuttuu itämerensuomesta. Mansin *šoš* ei ole **soja*-sanan vastine. Oikea vastine esimerkiksi pohjoismansissa on *tajt*. Sanan *šoš* kantamuoto olisi **čoč*, sillä kantamansin **š* on kehittynyt **č*:sta (Sammallahti 1988: 511–512). Marin ja mansin sanat eivät siis äänteellisistä syistä voi liittyä kba muotoon **šakš-/šekš*.

Äännehistoriallisesta näkökulmasta *Šakšys* ~ *Šekšys* -yhteys edellä mainittuihin suomalais-ugrilaisiin appellatiiveihin voidaan hylätä. Lopuksi on lisättävä myös, että *a:e*-vaihtelu balttilaisissa sanoissa on yleinen ilmiö. Näistä syistä johtuen nimeä voidaan pitää balttilaisena.

4.22. *Šiladis* (joki)

Šiladis (*Šiladys*) on *Mūšan* sivujoki ja virtaa Šiauliain ja Pakruojisin piireissä, jotka kuuluvat historialliseen Semigallian alueeseen. Sillä on myös sivujoki *Šiladėlis*, jonka

nimi on muodostettu deminutiivijohtimella. Vanagas (1981a s.v. *Šiladis*) esittää Šliavasin (1970: 263) oletuksen, että nimen vartalo *šilad-* on syntynyt muodosta **šild-* paikallismurteessa esiintyvän anaptyksiksen (epenteettisen vokaalin lisäämisen) takia ja että sen lähdesana on li *sīlda*. Vanagas ottaa huomioon myös Karjalassa esiintyvän Šilda-joen (Vasmer 1934: 36). Hän kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että liivin *sīlda* on balttilaina itämerensuomessa: ba **tiltas* 'silta' > sm *silta* (Thomsen 1890: 232).

Šilda ei ole sopiva esimerkki tässä tapauksessa, sillä se on varsinaiskarjalainen propri, joka on muodostettu appellatiivista *šilda*, joka puolestaan on kehittynyt kantasuomen muodosta **silta*. *s* > *š* muutos karjalassa on tavallinen, mutta nuori ilmiö. Liivin *sīlda* on kehittynyt myös edellä mainitusta kantasuomalaisesta muodosta. Vanagas (1981a s.v. *Šiladis*) on huomauttanut, että sana on balttilaina, mutta ei ole kirjoittanut erillistä kommenttia. Voidaan olettaa, että takaisinlainaaminen itämerensuomesta balttiin on voinut tapahtua, mutta *s* > *š* -muutos on epätodennäköinen. Esimerkiksi latvian itämerensuomalaisissa lainoissa sitä ei ole tapahtunut (lv *sēne* < ksm **seeni*). Siksi Šliavasin oletus on väärä ja suomalais-ugrilainen alkuperä on kumottava.

Nimen *Piladis* analyysissä olen maininnut, että *-ad*-infiksi on produktiivinen liettualaisessa vesistönimistössä. Vanagasin (1970: 72) kirjassa Liettuan vesistönimistön rakenteista *Šiladis* on yksi esimerkki tämän infiksin avulla muodostetuista nimistä. Sanakirjassaan (1981: 331) hän esittää vain mahdollisia suomalais-ugrilaisia vastineita. Nimi voi muodostua kuitenkin sanasta *šilas* 'havumetsä' (Rimša 1995: 98). Siitä on muodostettu monia erilaisia nimiä (esim. *Šil-upis* joki, *Šil-ežeris* järvi tai *Šilas* järvi). Siksi *Šiladis* voi hyvin kuulua samaan ryhmään, jolloin balttilainen etymologia kuulostaa järkevämältä.

4.23. *Šuojà* (joki), *Suojà* (joki) & *Suojys* (järvi)

Šuoja sijaitsee Panevėžysin piirissä. Vanagasin (1981a s.v. *Suoja*, *Šuoja*) mukaan sana voi olla suomalais-ugrilaista alkuperää, ja sen vastineita itämerensuomalaisissa nykykielissä voisivat olla ka *Šuo*, *Šuo-jarvi*, *Šuo-ozero*, *Šuoju* (Vanagas esittää viimeksi mainitun suomalaiseksi).

Vanagasin ehdottomat karjalaiset vastineet näyttävät olevan varsinaiskarjalaisia sanoja, joissa ksm. *s* on muuttunut *š*:ksi. *Šuo-ozero* on saman nimen venäjänkielinen versio.

Nimet liittyvät sanaan vk *šuo* eli sm *suo*. Epäselväksi jää kuitenkin nimi *Šuoju*, joka ei kuulosta suomalaiselta, vaan näyttää olevan karjalainen muoto, jossa myös on tapahtunut $s > š$ ja $a > u$ muutos. Suomalainen muoto olisi **Suoja*. Pauli Rahkonen ehdottaa tälle nimelle saamelaista alkuperää (henkilökohtainen keskustelu).

Vanagas on rinnastanut nämä nimet assosiaatioiden mukaan. Hänen ehdottamissaan ims. vastineissa *š* on kuitenkin sekundaari äänne. Näin ollen äännehistoriallisesta näkökulmasta ei ole mahdollista, että nimi *Šuoja* liittyisi karjalaisiin nimiin. Sanan *suo* äännerakenne on myös vaihdellut: sm. *suo* < mksm **soo* < vksm **soyi/*toyi* (Saarikivi 2006: 269–270). On vaikea kuvitella, miten varhaiskantasuomalaisista muodoista voisivat olla kehittyneet balttilaiset muodot. Toisaalta, Ariste (1971: 256) huomauttaa, että ims **soo* voi olla paleoeurooppalainen substraattisana. On kuitenkin epäselvää, liittyvätkö liettualaiset nimet siihen.

Suojys ja sen kautta virtaava *Suoja* sijaitsevat Molëtain piirissä. Vanagas (1981: 320) rinnastaa ne ~ ka *Suo-järvi* ja sm *suo*. Kyseisen joennimen etymologiaa voi analysoida samalla tavalla kuin edellä esitettyä nimeä *Šuoja*.

Vanagas (1981 s.v. *Suoja*) viittaa myös Būgan (1958: 523) kirjoitukseen, jossa tämä analysoi Latviassa sijaitsevan *Suoja*-joen nimen etymologiaa. Sen liettuankielinen vastine olisi *Šuoja*. Būgan mukaan lv *Suoja* ja lt *Šuoja* voivat liittyä jatvingin sanaan **Sōjā* (merkitystä ei ole ilmaistu), josta todennäköisesti kehittyi puolalainen järvennimi *Sajno* < ksl **Sajbno* < jatvingin **Sōjīnan* (todennäköisesti infiksijohdos **Sōjā* + *-in-* + *-an*).

Vanagas (1988: 47) huomauttaa, että jotkut Pohjois-Liettuassa esiintyvät vesistönimet selittyvät eteläiseltä balttilaisten asuinalueelta tavattavien nimien avulla (esim. Pohjois-Liettuassa sijaitseva *Dabikinė* todennäköisesti liittyy sanaan mpr *debican* 'iso'). Tästä syystä Būgan huomautus näyttää vakuuttavalta.

Nimen *Šuoja* balttilaisen etymologian selitys vaikuttaa edellä mainituista syistä johtuen järkevältä. *Suoja*-nimen etymologia jää epäselväksi, mutta nimen rinnastus itämerensuomalaisiin sanoihin ja nimiin näyttää sopimattomalta äänteellisestä näkökulmasta katsottuna.

4.24. *Tarañdē* (joki)

Tarandē sijaitsee Vilnan seudulla. Vanagas (1981a s.v. *Tarandē*) vertaa sitä Latviassa sijaitsevaan jokeen li *Tērand* (Rudzīte 1968: 192). Kiparsky (1939: 236) pitää nimeä suomalais-ugrilaisena ja rinnastaa sen ~ sm *Tyrväntö*, li *tõõra* 'terva' sekä vi *Tõrvandi küla*. Rinnastus lt *Tarandē* ~ li *Tērand* on sopimaton kronologian kannalta. Jos Kiparskyn rinnastus on oikea, liiviläisen nimen äänteellinen muoto on todella nuori. Konsonanttijälkeisen v:n kato tapahtui kantaliivissä, joka Kallion (2016: 46–47, 60–61) mukaan syntyi vasta 1400-luvulla. *Tarandē* sijaitsee todella kaukana baltin ja liivin välisten kontaktien alueelta, minkä vuoksi se ei voi olla suomalais-ugrilainen, kantasuomalainen tai liiviläinen substraattinimi.

Vanagas (1975: 405) rinnastaa nimen *Tarandē* myös Luoteis-Venäjän joennimeen *Таранда*. Joen tarkkaa sijaintia ei ole osoitettu (Maradudina 1965: 11). Hän viittaa myös Būgan (1961: 621) esittämiin Latvian paikannimiin, jotka sisältävät *-nd*-affiksin (vrt. ims **-ntA*, **-ntO*). Būga esittää niitä itämerensuomalaisiksi nimiksi.

Vanagas ehdottaa samassa sana-artikkelissaan myös toista vaihtoehtoa. Sen mukaan *Tarandē* voi liittyä sukunimeen lt *Taranda*, vven *Taranda* (Biryla 1969: 409). Vanagas ei kuitenkaan viittaa lt *tarand*-kantaisiin appellatiiveihin, kuten esimerkiksi *tarandžius* (maskuliini), *tarandē* (feminiini) 'puheliass ihminen', *taranda* 'hölmö' (LKŽ). Biryla viittaa myös venäjän Jaroslavlin murren *taranta* 'puheliass ihminen' (Melničenko 1961). Kaikki nämä sanat voivat olla onomatopoeettisia, sillä liettuan kielessä esiintyy paljon *tara*-alkuisia onomatopoeettisia sanoja, jotka tarkoittavat esimerkiksi puheliaisuutta, koputusta tai horjumista (LKŽ).

Tarandē ei ole ainoastaan joki, vaan myös kylä, jonka kautta joki virtaa. On mahdollista, että ensin syntyi kylännimi, jossa oli asunut *Taranda*-nimisiä ihmisiä ja vasta sitten joennimi.

Tarandē-nimessä paino on toisella tavulla, mikä on argumentti suomalais-ugrilaista alkuperää vastaan. Johtimen *-ntA* levikki rajoittuu itämerensuomeen ja permiläisiin kieliin (Hakulinen 1979: 200). *-and*-johdin ei kuitenkaan ole vieras myöskään balttilaisissa kielissä (Būga 1961: 847). Argumentit nimen *Tarandē* balttilaisuuden

puolesta ovat riittävän painavia. Sen lisäksi joki sijaitse hyvin kaukana tunnetuilta historiallisilta suomalais-ugrilaisten asuinalueilta. Niinpä puolustan balttilaista alkuperää.

4.25. *Tervetē, lv Tērvete* (joki)

Tervetē (lv *Tērvete*) -joki sijaitsee Latviassa, mutta lyhyeltä matkalta se virtaa Liettuan ja Latvian rajaa pitkin. *Tervetē* virtaa myös historiallisen Semigallian alueella. Vanagas (1981a s.v. *Tervetē*) rinnastaa sanakirjassaan sen latvian metsännimeen *Tarvastes mežs*. Se on hänen mukaansa itämerensuomalaista alkuperää. *Tarvastes mežs* nimeä hän vertaa Viron nimiin *Tarwest*, *Tarvest*, *Tervest* ja *Tarvastu kihelkond*. Hän olettaa, että sama määriteosa on karjalaisilla nimillä *Terva-lambi* ja *Terva-järvi*. Kaksi jälkimmäistä nimeä on todennäköisesti muodostettu appellatiivista *terva*, joka voi olla balttilainen laina itämerensuomessa (Kalima 1936: 168). *Terva* voi olla myös skandinaavista perua, mutta joka tapauksessa se on varhaiskantasuomea myöhempi laina. Vanagas viittaa Kettusen (1955: 223) mielipiteeseen, että *terv*- määriteosa tulee sanasta *tarvas*. Vanagasin viitteessä on todennäköisesti virhe, sillä Kettunen analysoi vain *tarv*-alkuisia nimiä.

Sanaa *tarvas* pidetään balttilaisena lainana itämerensuomessa (< ba **tauras* 'alkuhärkä', Kalima 1936: 166). Sanan muoto on metateesin tulos, sillä kontaktiaikana kantasuomesta puuttui *-wr*-yhtymä. *Tarvas* on ollut produktiivinen paikannimien määriteosa ainakin Suomessa (esim. *Tarvas/joki*, *Tarvas/järvi*).

Tervetē on rinnastettu varhaiskantasuomea nuorempiin lainoihin, joten se ei voi olla suomalais-ugrilainen substraattinimi.

Ei ole syytä kumota nimen *Tervetē* balttilaisuutta. Būga (1961: 847) huomauttaa, että *Tervetē* voi olla infiksijohdos *Terv-et-ē*. Hän vertaa sitä latvian kuurilaistaustaiseen paikannimeen *Tervende*. Nimet voivat olla samavartaloisia nimiä, joilla on erilainen infiksi. Balttilaisessa paikannimistössä infiksijohdokset ovat yleisiä, joten *Tervete* ja *Tervende* voivat kuulua samaan tyyppiin.

4.26. *Tilkā* (joki)

Tilka sijaitsee Pakruojisin seudulla Šiauliain piirissä. Vanagas (1981a s.v. *Tilka*) olettaa, että nimi voi olla suomalais-ugrilaista alkuperää ja rinnastaa sen ka *Tilkus* (järvi) ja Latvian *Tilk(u)sāti* (kylä), *Tilkainis* (kylä), *Tilkas* (kylä) nimiin. Kaksi jälkimmäistä

nimeä Būga (1961: 618) rinnastaa li *tilk* ja sm *tilkka* sanoihin. Nykyään Tilkus-järven virallinen nimi on *Tilkuslampi* ja siihen laskee myös joki nimeltä *Tilkusoja*.

Suomen sanalla *tilkka* on vastineita kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä (SSA s.v. *tilkka*), joten sitä voi pitää kantasuomalaisena. SSA:ssa sen esitetään olevan deskriptiivis-onomatopoeettista alkuperää. Siitä on muodostettu myös verbejä, kuten esimerkiksi sm mrt. *tilkata*, *tilkuo* 'tippua', vi *tilkuda* 'tippua, pisaroida', ve *t'ilkta* 'tippua' jne. Ksm **tilkka* ei tavurakenteensa (geminaatta pitkän tavuaineksen jäljessä) vuoksi voi olla myöhäiskantasuomea vanhempi sana (Junttila 2015b: 195).

Toisaalta itämerensuomalaisessa paikannimistössä ei ole lainkaan sanasta **tilkka* muodostettuja nimiä. Edellä mainitut *Tilkuslampi* ja *Tilkusoja* eivät muodostu sanasta *tilkka*, vaan *tilkus*, joka on aun *tilku*, vk *tilkku* 'pala maasta' -johdos, kuten monet muutkin maantieteelliset nimet esim. *salmi* > *salmes* (Kuzmin: henkilökohtainen keskustelu).

Näyttääkin siltä, että Vanagasin rinnastus sanaan ksm **tilkka* on sopimaton. Būgan latvialaisten nimien rinnastukset ovat todennäköisesti myös vääriä.

Vanagas rinnastaa sana-artikkelinsa lopussa myös nimen *Tilka* verbiin lt *tilkti* 'hiljetä'. Tässä yhteydessä en pohdi, onko tämä rinnastus sopiva. Joka tapauksessa nimen suomalais-ugrilainen etymologia voidaan kumota.

4.27. *Ugra* (joki)

Ugra alkaa Latvian alueelta ja laskee Liettuan alueella Kriauna-jokeen. Latviassa käytetään myös nimeä *Ugra*, mutta Liettuassa ensisijainen nimi on *Kriaunėnų upelė*. Määriteosan nominatiivi on *Kriaunėnai*. Sillä on myös sivujoki *Kriaunėlė*. Edellä mainitut vesistö- ja paikannimet ovat *Kriauna*-nimen johdoksia.

Vanagasin (1981a s.v. *Ugra*) mukaan *Ugra* voi olla suomalais-ugrilaista alkuperää. Hän vertaa sitä Venäjällä sijaitsevan joen *Ugra* nimeen. Joen sijaintia ei ole osoitettu, mutta Vanagas on maininnut sen suomalais-ugrilaiseksi. Lähteenä on viitattu Serebrennikovin (1970: 58) artikkeliin, jossa ei ole mainittu *Ugra*-jokea, vaan muita *-gr*-elementin sisältäviä nimiä.

Smolenskin ja Kalugan alueella virtaa joki nimeltä *Ugra*. Vasmerin (1973: s.v. *Ugra*) mukaan *Ugra* on balttilaista alkuperää ja hän rinnasta sen ~ lv *Uogre*, lt *Ungurupė*. En tarkista Vasmerin rinnastusta, sillä se ei kuulu työni aiheeseen. Kiinnitän kuitenkin huomiota Vasmerin huomautukseen, että *Ugra* ei voi liittyä mven *ugry* 'unkarilaiset', sillä joen sijaintialueella unkarilaisia ei koskaan asunut.

On täysin mahdollista, että Latvian ja Liettuan *Ugra* sekä Venäjän *Ugra* nimien välillä ei ole yhteyttä. Ne voivat olla homonyymejä. *Ugra* joennimen alkuperä jää epäselväksi eikä sitä voi todeta suomalais-ugrilaiseksi.

4.28. *Virčiuvis, Virčiuvė, lv Vircava* (joki)

Virčiuvis/Virčiuvė (lv *Vircava*) on Liettuasta alkava ja Latviassa Lielupe-jokeen laskeva joki. Joki sijaitsee historiallisella Semigallian alueella. Siellä on puhuttu kadonnutta balttilaista kieltä, josta on säilynyt tietoja todella vähän. Vanagasin (1981a s.v. *Virčiuvis*) mukaan nimen aikaisempi vartalo olisi ollut **virčav-*, sillä liettualaisessa paikannimistössä affiksi *-av-* on yleisesti muuttunut muotoon *-uv-* (Vanagas 1970: 104). Hän kirjoittaa myös, että **virč-av-* on foneettisesti liettualaistettu latvialainen tai semigallialainen **virc-av-*vartalo. Vanagasin mukaan sanan **vircav-* vartalokonsonantti *c* ei voi olla kehittynyt palataalisoidusta *k*:sta sen vuoksi, että se esiintyy takavokaalin edellä. Siksi etymologisoitava vartalo on **virc-*. Hänen väitteensä on kuitenkin väärä, sillä äännehenmuutos **k' > c* voi esiintyä latvian kielessä takavokaalin edellä (esim. lt *kiauras* vs. lv *caurs*). Siitä huolimatta jää epäselväksi onko **virc- < *virk'*.

Toisaalta näyttää siltä, että Vanagas on oikeassa siinä, että liettualainen nimen versio on foneettisesti mukautunut. Latvian *c*:n vastine liettuaassa on *k'*. Liettuan *č* on taas kehittynyt **tj*:sta, kun taas latviassa siitä on kehittynyt *š* (lt *svečias* lv *svešs* 'vieras' < ba **svetjas*). Näin ollen liettualaisen muodon pohjalta voi rekonstruoida vartalon **virtjav-*. Vierasperäisten sanojen *c* muuttuu liettuan kielessä yleensä *č*:ksi. Tämän vuoksi Vanagasin rekonstruoima vartalo **virc-* näyttää oikealta.

Vanagas vertaa nimeä *Virčiuvis/Vircava* myös virolaisiin paikannimiin *Virtsa küla*, *Virtsjärv*, *Virtsu vald*, jotka liittyvät vi *virt*s 'virtsa' sanaan (Kettunen 1955: 238).

Latvian kirjakielissä esiintyy appellatiivi *virca* 'lantavesi', jota pidetään itämerensuomalaisena lainana (Zeps 1962: 206–207). On mahdollista, että tämä joennimi on muodostunut sanasta *virca*, mutta se ei olisi substraatti, vaan ims lainasanasta muodostettu nimi. Sellaisen nimen motivaatio ei ole täysin perusteeton, sillä sekä balttilaisessa että itämerensuomalaisessa paikannimistössä on ulosteita tarkoittavista sanoista muodostettuja nimiä, vrt. lt *Šikupis*, *Myžupis*, sm *Paskajoki*.

Saksalainen joen nimi on *Würzau*. Se selittää edellä esitettyjen liettualaisen ja latvialaisen versioiden epätyypillisen vastaavuuden fonologisesta näkökulmasta (lt *Virčiuvis* ~ lv *Vircava*). Muutos *Würzau* > *Vircava* on säännöllinen, sillä vierasperäisissä sanoissa *ü* korvataan *i*:llä (esim. sa *München* ~ lv *Minhene*). *A*:n lisääminen nimen loppuun on myös luonnollista. Se selittää myös, miksi liettualainen nimen versio sisältää *č*:n.

Latvian alueella *Vircavan* rannalla sijaitsevat paikat, joiden nimet ovat muodostuneet tämän joen nimestä. Historiallisesti tärkein niistä oli *Krons-Würzau* (lv *Kronvircava*, *Kroņa Vircava*; nyk. *Vircava*), jossa sijaitsi 1500-luvulla perustettu moisio.

Vircava-joella on paljon paralleleja jokia, jotka alkavat Liettuasta ja laskevat Latvian Lielupe-jokeen. Niiden liettualaisten ja latvialaisten nimiversioiden foneettinen vastaavuus on säännönmukaista (latvialaiset muodot ovat nuorempia). Esim. lt *Švėtė* ~ lv *Svēte*, lt *Šešėvė* ~ lv *Seseve*, lt *Vegerė* ~ lv *Vedzere*, lt *Yslikis* ~ lv *Īslīcis*. Būga (1961: 581) huomautti, että liettualaiset tulivat asumaan alueelle silloin, kun edellä mainitut nimet äännettiin semigallian kielessä vielä melkein samalla tavalla kuin liettuaassa. Jos liettualaiset olisivat tulleet myöhemmin, nimet olisivat mukautuneet liettuan kieleen eri tavalla (***Svėtė*, ***Vedžerė*/***Vedzerė*, ***Ysličis*/***Yslicis*). *Virčiuvis*/*Vircava* ei voi kuulua tähän ryhmään. Joella on voinut olla jokin muu nimi, joka on mahdollisesti korvattu saksalaisella nimellä *Würzau* ja siitä kehittyneillä liettualaisella ja latvialaisella muodolla. Suomalais-ugrilaisen alkuperän sijaan ehdotan saksalaista alkuperää, sillä se on paljon selkeämpi. Muodon *Würzau* etymologiaa ei valitettavasti ole tutkittu eikä se kuulu työni aiheeseen.

4.29. *Vokša* (joki) & *Vokšelis* (järvi)

Vokša sijaitsee Valko-Venäjän nykyalueella ja *Vokšelis* Vilnan seudulla. Vanagasin (1981a s.v. *Vokša*) mukaan nimet saattavat olla suomalais-ugrilaista alkuperää. Hän

vertaa niitä järven nimeen ka *Vokša*, *Vokš-ezero*, *Vokš-ozero* ja appellatiiviin sm *vuoksi* 'suuri virta, vuorovesi'.

Jälkimmäisten nimien vastine suomen kielessä on *Vuoksijärvi* (Karjalan juhlaperinnekartta 1975) tai *Vuoksjärvi* (Kuzmin 2014: 135).

Vuoksi ei ole sopiva lähdesana, sillä ensinnäkin se on johdos sanasta *vu* 'virta'. UEW:n (s.v. *uŋa*) mukaan suomalais-ugrilaisessa kantakielessä *vu* sanan kantamuoto oli **uŋe*. Muissa suomalais-ugrilaisissa nykykielissä nykymuodot ovat esim. saamen *uwe*, *uvwe* 'virta, virtaus', hantin *ow* 'virta', *ow-* 'virrata', itä mansin *oy*. (SSA s.v. *vu*).

Vertailu karjalaisiin nimiin ei ole myöskään järkevää. Karjalaisissa nimissä esiintyy sekundaari *š*. On huomattava myös, että liettualainen *o*, joka on aina pitkä, on kehittynyt pitkästä *a*:sta. Siksi Karjalassa ja Liettuassa sijaitsevien joennimien samanlainen äännerakenne on erilaisten äännehistoriallisten kehitysten tulos.

Schmid (1988: 173) rinnastaa nimen *Vokša* joennimeen *Vokė* ja kirjoittaa, että ensimmäinen voisi olla jälkimmäisen johdos. Esimerkiksi hän antaa toisen rinnastuksen (*Gilis* ~ *Gilšė*).

En ole varma siitä, onko hänen rinnastuksensa oikea. En ota kantaa myöskään siihen, voiko *Vokša* olla suomalais-ugrilaista alkuperää.

4.30. Muita nimiä

Edellä esitettyjen vesistönimien lisäksi Vanagas (1975: 404 – 405) esittää muitakin liettualaisten ja suomalais-ugrilaisten nimien rinnastuksia. Kommentoin lyhyesti, miksi ne ilmeisesti eivät ole suomalais-ugrilaista alkuperää.

Niitä ovat *Kėvė* ~ vi *käwe* 'Rasch, Munter?', *Kōkė* ~ sm *köykky*, *Langas* ~ vi *Langu*; *Lōjus* ~ vi *Loju*; *Naidų ežeras* ~ suomalaiseksi nimeksi esitetty *Noida*; *Sikia* ~ vi *Sikk*, *Siken*; *Suosa* ~ ka *Суасъярви*; *Urka*, *Urkis* ~ vi *urg*; *Uvėda* ~ vi *Ueda*, *Uueda*; *Vygala* ~ vi *Vigala*. En luo kaikille nimille erillistä sana-artikkelia, sillä monet rinnastukset näyttävät ilmeisen vääriltä äänteellisestä näkökulmasta.

Nimien lt *Kēvē*:n ja vi *kāwe*:n välinen yhteys on epävarma. Nykyvirossa sanamuoto on *kābe*. *Kāwe* on esitetty Wiedemannin kirjoitusasulla. Wiedemann on todennäköisesti esittänyt jotakin heikkoasteista muotoa. Sen vastine suomen kielessä on *käpeä* (EES s.v. *kābe*). Varhaiskantasuomalainen muoto olisi **kāpedä*. Siitä on vaikeaa johtaa kba ***kēve*.

Kokē-vartalomuoto kantabaltissa olisi **Kāk-*, joka ei missään tapauksessa voi kehittyä sanasta *kōyky* < kksm **keükkiw*.

Vanagas (1981a s.v. *Langas*) pitää epäselvänä nimen *Langas* suomalais-ugrilaista alkuperää. Hän ehdottaa myös liettualaista etymologiaa ja rinnastaa *Langas*-nimen appellatiiviin *langas* 'suonsilmä'. Sanan toinen, tunnetumpi merkitys on 'ikkuna'. Liettualainen etymologia näyttää paljon vakuuttavammalta kuin suomalais-ugrilainen.

Lojus-nimi ei voi myöskään liittyä nimeen *Loju*, sillä kantabalttimuoto olisi **Lājus*, jossa esiintyvä pitkä *ā* ei voi kehittyä lyhyestä *o*:sta. Vanagaksen etymologisessa sanakirjassa ei edes mainita *Lojuksen* mahdollista suomalais-ugrilaista alkuperää.

Naidų ežeras on rinnastettu kylännimeen *Naidai* (Vanagas 1981a s.v. *Naidų ežeras*). Sanakirjassaan Vanagas ei esitä enää rinnastusta nimeen *Noida* (Vanagas 1975: 404 – 405), eikä selitä kylännimen alkuperää. Se todennäköisesti tarkoittaa, että Vanagas luopui etymologiaehdotuksestaan.

Vanagas ehdottaa joennimen *Sikia* (kirjakielessä *Sykē*) liittyvän sanoihin lt *sykas*, *sykis*, jota oli pidetty ims lainana, vrt. sm *siika*. *Siika* on kuitenkin germaaninen laina (SSA s.v. *siika*). Näin ollen *Sikia* ei voi olla suomalais-ugrilainen substraattinimi Vanagasin tarkoittamalla tavalla. Lainasanasta muodostettuja nimiä ei myöskään pidetä vierasperäisinä.

Nimen *Suosa* Vanagas (1981a s.v. *Suosa*) rinnastaa kar *Суасъярви*. Pohjois-Suomessa (Enontekiö) sijaitsee kolme järveä nimellä *Suasjärvi*. Vanagas ei kumoa myöskään balttilaista etymologiaa, vaan rinnastaa sen sanan lt *sausas* 'kuiva' muotoihin. Tämä muoto näyttää vakuuttavammalta. *Suasjärvi*-nimiset järvet sijaitsevat kaukana Liettuasta.

Viron *Uueda* on todennäköisesti henkilönimen *Uuetoa* redusoitu versio (vrt. *Aanu-Uueda* ~ *Oanu-Uuetoa*, KNAB; ks. myös Ernits 1979: 132). Sen alkuperä on ilmeinen:

Uuetoa < *uue* 'uuden' + *toa* 'tuvan' < vksm **wuten* + **tupan*. Nimen nuoruudesta todistaa muun muassa se, että *tupa* on germaanilainen (SSA s.v. *tupa*). Tästä syystä *Uveda* ei voi kehittyä nimestä *Uueda*. Sitä oli jo huomauttanut Ernits (1979: 132). On myös epäselvää, mistä Vanagas löysi muodon *Ueda* lyhyellä *u*:lla.

Viron *urg* on lainautunut latvian kirjakieleen muodossa *urga* (Zeps 1962: 199), josta on muodostettu myös Latvian paikannimiä (Balode 2015: 64), mutta tällaiset nimet esiintyvät vain entisellä liiviläisten asuinalueella. *Urkis* sijaitsee Keski-Liettuassa, eli kaukana sieltä.

Vaikka vi *Vigala* ja lt *Vygala* ovat hyvin samankaltaisia, ne on muodostettu eri tavoilla. Viron *Vigala* on muodostettu paikkaa tarkoittavalla formantilla *-la*. Liivissä esiintyy sana *vigā* 'niiske pikk lohk kahe künka vahel, piklik soostunud org(?)', jolla todennäköisesti on ollut vastine myös virossa. (EKNR s.v. *Vigala*). Liettuan *Vygala* voi olla muodostettu produktiivisen liettuan formantin *-gala* (vrt. *Baisogala*, *Gimbogala*, *Ariogala* jne.) avulla. Epäselväksi jää kuitenkin Vy-formantin alkuperä.

On ollut myös oletuksia, että joennimi *Alanga* voi olla itämerensuomalaisista alkuperää. Se on rinnastettu (Vanagas 1966, 1988; Kilian 1986) itämerensuomalaisiin (tarkka alue ei ilmaistu) nimiin *Olonga*, *Olanga*, *Alanga* sekä appellatiiviin *alanko*. Schmid (1988: 169) olettaa kuitenkin, että *-nga* voi olla balttilainen formantti, jota hän perustelee seuraavilla rinnastuksilla: lv *Ala* ~ lt *Alanga*, lt *Pala* ~ lt *Palanga*, lt *Vada* ~ mpr *Wadangen* (nyk. pl *Wadąg*), lt *Nota* ~ mpr *Notangia*. Schmidin ehdotus näyttää vakuuttavalta.

Voi olla olemassa yksittäisiä suomalais-ugrilaisiksi esitettyjä Liettuan vesistönimiä, jotka tutkimuksessani jäivät huomaamatta.

5. Yhteenveto

Työssäni olen käsitellyt yli nejäkymmentä liettualaista vesistönimeä, joita on pidetty suomalais(-ugrilais) peräisinä. Ehdotetut etymologiat näyttävät kuitenkin vääriltä. Neuvostoliiton aikana oli trendinä pitää selittämättömän alkuperän omaavia vesistönimiä suomalais-ugrilaisina. Todistamisen metodi oli hyvin yksikertainen: liettualaisia nimiä rinnastettiin samankuuloisiin suomalais-ugrilaisiin nykykielten appellatiiveihin tai suomalais-ugrilaisten asuinalueilla sijaitsevien vesistöjen nimiin. Liettualaisten tutkijoiden virheenä oli nimenomaan nykymuotojen vertailu.

Syyt sille, miksi käsittelemäni liettualaiset vesistönimet eivät voi olla suomalais-ugrilaista alkuperää, voidaan jakaa seuraavasti:

1. Tärkein syy on kantamuotojen äännerakenteellinen etäisyys. Monissa tapauksissa ehdotetun lähdesanan rekonstruoitu muoto olisi kehittynyt kantabaltissa eri tavalla. Vaikka rinnastettujen sanojen nykymuodot ovat hyvin samanlaisia, vuosituhansia sitten ne kuulostivat erilaisilta. Rekonstruoitujen muotojen foneettinen etäisyys pakottaa kumoamaan nimen suomalais-ugrilaisen etymologian.
2. Vesistönimeen rinnastettu sana ei ole suomalais-ugrilaista alkuperää, vaan suhteellisen nuori laina itämerensuomesta. Tällaisia nimiä ovat *Puožas* ja *Robata*. *Puožas* on rinnastettu latvian itämerensuolaiseen lainaan *pāzis* < ims **paasi*. *Robata* taas on rinnastettu sanaan *rapa*. Molemmat itämerensuomen sanat ovat skandinaavisia lainoja. Ne ovat lainautuneet itämerensuomeen paljon myöhemmin kuin arvioituna suomalais-ugrilaisten asumisaikana Liettuan alueella.
3. Rinnastus on sopimaton typologian näkökulmasta. Vesistönimi on rinnastettu sanaan, josta ei ole muodostettu suomalais-ugrilaisissa kielissä vesistönimiä. Esimerkiksi *Kidė* oli rinnastettu liivin sanaan *kid(ūd)* 'kidukset', vaikka siitä sanasta ei ole muodostettu paikannimiä itämerensuomen alueella.
4. Ehdotettu lähdesana on sopimaton vesistön ja sen ympäristön kuvaamiseksi. Sellaisiin kuuluu joennimi *Nevelis*, joka oli rinnastettu kantasuomen sanaan **neva*. *Neva* ei ole sopiva lähdesana, sillä *Nevelis*-joen sijaintipaikka ei ole soinen. Sama koskee edellä mainittua nimeä *Puožas* ~ **paasi*, jonka ympäristössä ei ole paasia.

5. Liettuan vesistönimet on rinnastettu appellatiiveihin ja propreihin, jotka kuuluvat myöhempiin kerrostumiin (ei länsiuraliin/varhaiskantasuomeen). Sellaisiin kuuluu *Šakšys*, joka oli rinnastettu johdoksena olevaan marilaiseen sanaan *uokuua*. Alkuperäinen suomalais-ugrilainen muoto on **soja*.

Monessakaan tapauksessa ei ollut tarpeen tutkia objektien maantieteellisiä ominaisuuksia, sillä äännerakenneargumentit riittivät suomalais-ugrilaisen alkuperän kumoamiseksi.

Suomalais-ugrilaisiksi esitettyjä nimiä ei voi myöskään ryhmitellä tiettyihin tyyppeihin, sillä ne ovat rakenteellisesti erilaisia. Vesistöt, joiden nimet on esitetty suomalais-ugrilaisiksi, sijaitsevat Liettuan eri osissa. Ne eivät siis keskity yhdelle alueelle. Samanlaisia ovat vain nimet *Piladis* ja *Šiladis*, joilla on infiksi *-ad-*, mutta niillä voi olla sopiva balttilainen etymologia.

Zinkevičius (2005: 29) kirjoittaa, että listassaan esitetyille vesistönimille ei voi löytää balttilaista etymologiaa, vaikka Vanagas (1981a) on esittänyt monille nimille myös balttilaista etymologiaa suomalais-ugrilaisen etymologian rinnalle. Työssäni olen ehdottanut balttilaisia etymologioita. Zinkevičius kirjoittaa myös, että vain eräiden nimien itämerensuomalaisuus voidaan tulevaisuudessa kumota, mutta monien nimien itämerensuomalainen alkuperä on selvä. Työni tulokset näyttävät, että Zinkevičius oli väärässä.

Liettuan paikannimistön sanakirjan tekijöille ehdottaisin, että he tutkisivat uudelleen Vanagasin ehdottamat etymologiat. Se ei koske ainoastaan suomalais-ugrilaisiksi esitettyjä, vaan myös muita nimiä. Vanagas on ehdottanut monia etymologioita itse, joten on luonnollista, että ne voivat olla vääriä ja kaivata lisätutkimusta. Toivon, että pro-gradu tutkielmani on hyödyllinen apuväline liettualaisille tutkijoille ja uuden Paikanninikirjan (*Vietovardžių žodynas*) tekijöille.

Kaikilla alueilla on paikannimiä, joiden etymologian selittäminen on mahdotonta. Suomessa tällaisiin kuuluvat esimerkiksi *Päijä*-vesistönimet, joille kukaan ei ole vielä

esittänyt vakuuttavaa etymologiaväitettä. Lapissa selittämättömiä paikannimiä on enemmänkin. On luonnollista, että selittämättömiä paikannimiä on myös Liettuassa.

Suomalais-ugrilaisiksi esitetyt vesistönimet eivät voi myöskään olla suomalais-ugrilaisista lainoista muodostettuja. Liettuan kielessä on pieni määrä latvian kielen kautta tulleita itämerensuomalaisia lainoja. Tutkimani vesistönimet eivät ole voineet syntyä niistä, sillä liettuan kielestä puuttuvat tällaiset itämerensuomalaiset lainat.

Voidaan olettaa, että suomalais-ugrilaista substraattinimistöä ei Liettuassa ole. Esitetyt nimet eivät voi myöskään olla itämerensuomalaisista lainoista muodostuneita. Johtopäätöksenä voidaanakin todeta, ettei Liettuassa esiinny ollenkaan suomalais-ugrilaisperäistä paikannimistöä.

Lyhenteet

ba – baltti
baI – itäbaltti
germ – germaani
ide – indoeurooppa
ims – itämerensuomi
ka – karjala
kas – keskialasaksa
kaš – kašubi
kba – kantabaltti
kbsl – kantabaltoslaavi
kli – kantaliivi
ksl – kantaslaavi
ksm – kantasuomi
vksm – varhaiskantasuomi
kksm – keskikantasuomi
mksm – myöhäiskantasuomi
la – latina
li – liivi
liK – Kuurinmaan liivi
liS – Salatsin liivi
ve – vepsä
ven – venäjä
mve – muinaisvenäjä
vi – viro
vs – võro-setto
vk – varsinaiskarjala
vven – valko-venäjä
žem – žemaitti

lt – liettua
ltg – latgali
lv – latvia
mksl – muinaiskirkkosalaavi
mpr – muinaispreussi
mven – muinaisvenäjä
pl – puola
sa – saksa
saa – saame
saaE – eteläsaame
saaKld – kildininsaame
saaIn – inarinsaame
saaPi – piitimensaame
saaT – turjansaame
saaP – pohjoisssaame
skr – sanskriitti
sl – slaavi
slk – selkuppi
sm – suomi

pst.3.sg – monikon preteritin 3. persoona

Lähdeluettelo

Kirjallisuus

- AIKIO, ANTE 2004: An Essay on Substrate Studies and the Origin of Saami. – Hyvärinen, Irma – Kallio, Petri – Korhonen, Jarmo (toim.) 2004: *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen: Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag* s. 5–34. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 63. Helsinki: Société Néophilologique de Helsinki.
- AIKIO, ANTE 2007: The study of Saami substrate in Finland – *Onomastica Uralica* 4 s. 159–196. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete.
- AIKIO, ANTE 2014a: Studies in Uralic Etymology II: Finnic etymologies. – *Linguistica Uralica* L 1/2014 s. 1–19. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- AIKIO, ANTE 2014b: Studies in Uralic Etymology III: Mari etymologies. – *Linguistica Uralica* L 2/2014 s. 81–93. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- AIKIO, ANTE 2015: The Finnic ‘secondary e-stems’ and Proto-Uralic vocalism. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-Ougrienne* 95 s. 25–66. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- ARISTE, PAUL 1971: Die ältesten Substrate in den ostseefinnischen Sprachen. – *Советское Финно-угроведение* 7 s. 251–258. Таллинн: Академия Наук Эстонской ССР.
- ARISTE, PAUL 1981: *Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega. Eesti NSV Teaduse Akadeemia Emakeele sletsi toimetised* nr 14. Tallinn: Valgus.
- BALODE, LAIMUTE & BUŠS, OJĀRS 2007: On Latvian Toponyms of Finno-Ugrian Origin. – Pitkänen, R. L. & Saarikivi, J. (toim.): *Borrowing of Place Names in the Uralian Languages* s. 27–44. Debrecen & Helsinki: Onomastica Uralica.
- BALODE, LAIMUTE 2015: *Criteria for Identifying Possible Finnicisms in Latvian Toponymy* – Santeri Juntila (toim.): *Contacts between the Baltic and Finnic languages* s. 49–70. *Uralica Helsingiensia* 7. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- BEEKES, ROBERT S.P. 1995: *Comparative Indo-European linguistics. An introduction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

BEDNARCZUK, LESZEK 1976: Zapożyczenia ugrofińskie w językach bałtosłowiańskich. – *Acta Baltico-Slavica* 9 s. 39–64. Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe.

BIRYLA = БІРЫЛА, М. Б. 1969: *Беларуская антрапанімя 2. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі*. Мінск: Выдавецтва «Навука і Тэхніка»

BREIDAKS = БРЕЙДАК, А. Б. 1973: *Прибалтийско-финские названия рек в Латгалии – Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis Nr. 2 (307) s. 97–102*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

BŪGA, KAZIMIERAS 1958: *Rinktiniai raštai I*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

BŪGA, KAZIMIERAS 1961: *Rinktiniai raštai III*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

EES = *Eesti Etimoloogiasõnaraamat*. METSMÄGI, IIRIS – MEELI, SEDRIK – SOOSAAR, SVEN-ERIK. Tallinn: Eesti keele sihtasutus 2012

EKNR = *Eesti kohanimeraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2016

ENDZELĪNS, JĀNIS 1956: *Latvijas PSR vietvārdi. Sēj. 1, d. 1*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

ENDZELĪNS, JĀNIS 1961: *Latvijas PSR vietvārdi. Sēj. 1, d. 2*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

ERNITS, ENN 1979: К выявлению субстрата в прибалтийско-финских языках. – *Советское Финно-угроведение* 15 s. 129–135. Таллинн: Академия Наук Эстонской ССР.

FORTSON, BENJAMIN W. 2004: *Indo-European language and culture: an introduction*. Oxford: Blackwellpublishing.

FROELICH, G. 1930: Flußnamen in Ostpreußen. Ein Beitrag zur Namenforschung und Siedlungsgeschichte des preußischen Ostens. – *Festschrift zum 50 jährigen Bestehen der Altertumsgesellschaft, Heft 19 der Zeitschrift* s. 1–84. Insterburg: Altertumsgesellschaft.

GLINSKIĖ = ГЛИНСКИХ, Г. В. 1983: *О принципах и методах исследования субстратной топонимии*. – *Вопросы ономастики* 17 s. 3–22. Методы

топонимических исследованиях. Сборник научных трудов. Свердловск: Издательство УрГУ.

HACKMAN, ALFRED 1905: *Die ältere Eisenzeit in Finnland I. Die Funde aus den fünf ersten Jahrhunderten n. Chr.* Helsingfors: Akademische Abhandlung.

HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Helsinki: Otava.

HOLST, JAN HENRIK 2015: *On the theory of a Uralic substratum in Baltic*. – Santeri Junttila (toim.): *Contacts between the Baltic and Finnic languages. Uralica Helsingiensia* 7 s. 151–173. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

HÄKKINEN, JAAKKO 2007: Kantauralin ajoitus ja paikannus: perustelut puntarissa. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 92 s. 9–56. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

HÄKKINEN, KAISA 1983: *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. suomalais-ugrilaisten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Turku: Turun yliopisto.

ITKONEN, TOIVO IMMANUEL 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*. Porvoo–Helsinki: WSOY.

JUNTILA, SANTERI 2015a: *Proto-Finnic loanwords in the Baltic languages?* – Santeri Junttila (toim.): *Contacts between the Baltic and Finnic languages. Uralica Helsingiensia* 7. s. 12–37. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

JUNTILA, SANTERI 2015b: *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

KALIMA, JALO 1936: *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KALLIO, PETRI 2001 [Second edition 2007]: *Phonetic uralisms in Indo-European? – Early Contacts between Uralic and Indo-European: linguistic and archaeological considerations*. Edited by Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio.

Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 242 s. 221–234. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

KALLIO, PETRI 2006: Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. – *Virittäjä* 1/2006 s. 2–25. Helsinki: Kotikielen seura.

KALLIO, PETRI 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Ylikoski, Jussi & Aikio, Ante (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit: Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007* s. 229–249. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

KALLIO, PETRI 2012: *The Prehistoric Germanic Loanword Strata in Finnic*. – *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe* s. 225–238. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 266. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

KALLIO, PETRI 2015: *The Stratigraphy of the Germanic Loanwords in Finnic*. – Askedal, John Ole & Nielsen, Hans Frede (toim.), *Early Germanic Languages in Contact* s. 23–38. NOWELE Supplement Series 27. Amsterdam: Philadelphia, PA.

KALLIO, PETRI 2016: *Historical Phonology from Proto-Finnic to Proto-Livonian*. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri : Journal of Estonian and Finno-Ugric linguistics 2016, 7–1 s. 39–65. Tartu: Tartu Ülikool.

KETTUNEN, LAURI 1955: *Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen*. Suomalaisen tiedeakatemia toimituksia Sarja B, 90, 1. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

KETTUNEN, LAURI 1960: *Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen seura.

KILIAN, LOTHAR 1986: Zur Frage eines westfinnischen Substrats in Litauen aus der Sicht von Archeologie und Hydronymie. Sprachliche Beziehungen zwischen Balten und Westfinnen. – *Zeitschrift für Ostforschung. Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa* 35 s. 481–502. Marburg: Herder-Institut.

KIPARSKY, VALENTIN 1939: *Die Kurenfrage*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

- KUZMIN, DENIS 2014: *Vienan Karjalan asutushistorian nimistön valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- KAPLERIS I. – MEIŠTAS A. – MICKEVIČIUS K. – ŠALNA R. 2004 (2014): *Laikas 7. Istorijos vadovėlis 7 kl., I d.* Vilnius: Briedis.
- LANG, VALTER 2016: *Early Baltic-Finnic Contacts as Evidenced by Archaeological and Linguistic Data*. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri : Journal of Estonian and Finno-Ugric linguistics 2016, 7–1 s. 11–38. Tartu: Tartu Ülikool.
- LANG, VALTER 2018: *Läänemeresoome tulemised*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- LEIKUMA, LIDIJA 2003: *Latgalīšu volūda 1: Intensīvā mācību kursa materiāli*. СПб.: Филологический факультет СПбГУ.
- LEYDING, GUSTAW 1959: *Słownik nazw miejscowych okręgu Mazurskiego: Nazwy fizjograficzne. Cz. 2*. Poznań: PWN.
- LEHR-SPLAWIŃSKI, TADEUSZ 1946: *O pochodzeniu i praojczyźnie słowian*. Poznań: Wydawnictwo instytutu zachodniego.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantaurlista varhaissuomeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lietuvos vietovardžių žodynas, t. 1. A–B*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla 2008.
- Lietuvos vietovardžių žodynas, t. 2. C–F*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla 2014.
- MACIEJAUSKIENĖ, VITALIJA 2002: „Lietuvos vietovardžių žodynas“: Pobūdis ir Sandara. – *Lituanistica* Nr. 2(50) s. 102–117. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.
- MAŃCZAK, WITOLD 2008: *Linguistique générale et linguistique indo-européenne*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- MARADUDINA = МАРАДУДИНА, Т. В. 1965: Рефлексы сингармонизма в севернорусской субстратной топонимике. – *Вопросы топонимстики / МВ и ССО РСФСР, Урал. гос. ун-т им. А. М. Горького; [под ред. А. К. Матвеева]. Вып. 2* s. 7–14. Свердловск: УрГУ.

MATASOVIĆ, RANKO 2004: The Proto-Indo-European Syllabic Resonants in Balto-Slavic. – *Indo-Germanische Forschungen* CIX. s. 337–354. Berlin: De Gruyter.

MATASOVIĆ, RANKO 2005: Toward a Relative Chronology of the Earliest Baltic and Slavic Sound Changes. – *BALTISTICA* XL (2) s. 147 – 157. Vilnius: VU Leidykla.

MATVEEV = МАТВЕЕВ, А. К. 1986: *Методы топонимических исследований. Учебное пособие*. Свердловск: УрГУ.

MATVEEV = МАТВЕЕВ, А. К. 2001: *Субстратная топонимия Русского Севера 1*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.

MELA, MARJO 2001: *Latvian virolaiset: historia, kieli ja kulttuuri. Bibliotheca historica* 69. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

MELNIČENKO = МЕЛЬНИЧЕНКО, Г. Г. 1961: *Краткий Ярославский областной словарь Т. I*. Ярославль: Ярославский ордена Трудового Красного Знамени государственный педагогический институт им. К.Д. Ушинского.

MOORA, HARRI 1956: *Eesti rahva ja naaberrahvaste kujunemisest arheoloogia andmeil*. – Harri Moora (toim.), *Eesti rahva etnilisest ajaloost. Artiklite kogumik* s. 41–119. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

MULLONEN = МУЛЛОНЕН, И. И. 2002: *Топонимия Присвирья Проблемы этноязыкового контактирования*. Петрозаводск: Российская академия наук, карельский научный центр: Институт языка, литературы и истории.

NUUTINEN, OLLI 1989: *Järvi – balttilainen laina*. – *Virittäjä* 93 s. 497–503. Helsinki: Kotikielen seura.

OJANSUU, HEIKKI 1921: *Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

POSPELOV = ПОСПЕЛОВ, Е. М. 1970: *Метод географических терминов в анализе субстратной топонимии Севера*. – *Местные географические термины* s. 96–105. Вопросы Географии, Сборник 81. Москва: Мысль.

RAHKONEN, PAULI 2013: *South Eastern Contact Area of Finnic Languages in the Light of Onomastics*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

RIMŠA, VYTAUTAS (1995): *Pseudosuomugriški baltų vietovardžiai*. – *Starptautiskais baltistu kongress* Baltistica VII s. 97–98. Vilnius: VU leidykla.

ROZWADOWSKI, JAN 1913: *Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód*. – *Rocznik Slawistyczny* 6 s. 39–58. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

RUDŽĪTE, MARTA 1968: *Somugriskie hidronīmi Latvijas PSR tritorijā*. – *Latviešu leksikas attīstība* s. 175–197, Zinātniskie raksti, 86. sējums. Rīga: Zinātne.

RUDŽĪTE, MARTA 1993: *Latviešu valodas vēsturiskā fonētika*. Rīga: Zvaigzne.

SAMMALLAHTI, PEKKA 1988: Historical phonology of the Uralic languages. – *The Uralic languages: description, history and foreign influences* s. 478–554. Denis Sinor (toim.), *Handbuch der Orientalistik 8: Handbook of Uralic studies 1*. Leiden: E. J. Brill.

SAARIKIVI, JANNE 2006: *Substrata Uralica. Studies on Finno-Ugrian Substrate in Northern Russian Dialects*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

SAARIKIVI, JANNE & LAVENTO, MIKA 2012: Linguistics and archaeology: a critical view of an interdisciplinary approach with reference to the prehistory of Northern Fennoscandia. Damm, Charlotte & Saarikivi, Janne (toim.): *Networks, interaction and emerging identities in Fennoscandia and beyond*. Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 265 s. 177–216. Helsinki: Société Fenno-Ougrienne.

SABALIAUSKAS, ALGIRDAS 1963: Baltų ir Pabaltijo suomių santykiai – *Lietuvių kalbotyros klausimai*, IV. s. 109–135. Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademija.

SAARNISTO, MATTI 2003: *Karjalan geologia – Karjalan luonnonmaiseman synty*. Kaukiainen, Yrjö – Saarnisto, Matti – Sihvo, Hannes: *Viipurin läänin historia I, Karjalan synty* s. 64–78. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.

SCHMID, WOLFGANG P. 1988: Noch einmal zur Frage eines westfinnischen Substrats in Litauen. – *Zeitschrift für Ostforschung. Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa* 37 s. 161–174. Marburg: Herder-Institut.

SETÄLÄ, EMIL NESTOR 1916: Suomensukuisten kansojen esihistoria. – J. W. Ruuth (ed.), *Mailmanhistoria* 2 s. 476–516. Helsinki: Tietosanakirja-osakeyhtiö.

SPK = *Suomalainen paikannimikirja* 2007. Sirkka Paikkala (toim.). Jyväskylä: Karttakeskus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

SSA = *Suomen Sanojen Alkuperä. Etymologinen sanakirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.

ŠLIAVAS, JUOZAS 1970: *Substratas Žeimelio apylinkės vardyne i tarmėje*. – Bronius Vaitkevičius (toim.), *Kraštotyra: neperiodinis straipsnių rinkinys, skirtas V. Lenino šimtmečio ir Tarybų Lietuvos trisdešimtmečio jubiliejams* s. 263–276. Vilnius: Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija.

TALLGREN, A. M. 1920: Tietojemme rajoilta historiassa. – *Kokelma muinai- ja sivistyshistoriallisia kirjoituksia* s. 90–92. Porvoo: WSOY.

THOMSEN, VILHELM 1890: *Berøringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog : en sproghistorisk undersøgelse*. København: Bianco Lunos.

TLE = *Tarybų Lietuvos Enciklopedija. T. 4 (Simno-Žvorūnė)*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija 1988.

ТОПОРОВ = ТОПОРОВ, ВЛАДИМИР 1977: К фракийско балтийским языковым параллелям. – *Балканский лингвистический сборник* s. 59–116. Москва: Издательство «Наука».

VANAGAS, ALEKSANDRAS 1966: Suomiški vietovardžiai Lietuvoje. – *Mokslas ir gyvenimas* Nr. 4 s. 28–29. Vilnius: Žinijos bendrovė.

VANAGAS, ALEKSANDRAS 1970: *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis

VANAGAS, ALEKSANDRAS 1981a: *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*=*Этимологический словарь литовских гидронимов*=*Etymologisches Wörterbuch der litauischen Hydronyme*. Vilnius: Mokslas.

VANAGAS, ALEKSANDRAS 1981b: Lietuvių hidronimų semantika. – Aleksandras Vanagas (toim.), *Lietuvių Onomastikos Tyrinėjimai* s. 4–153. Lietuvių kalbotyros klausimai XXI. Vilnius: Mokslas.

VANAGAS, ALEKSANDRAS 1988: *Lietuvių vandenvardžiai*. Vilnius: Mokslas.

VANAGAS, ALEKSANDRAS 1989: *Lietuvių pavardžių žodynas* = *Словарь литовских фамилий* = *Wörterbuch der litauischen Familiennamen*, L-Ž. Vilnius: Mokslas.

VASMER, MAX 1934: *Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas. II. Die ehemalige Ausbreitung der Westfinnen in den heutigen slavischen Ländern*. Berlin: Akademie der Wissenschaften.

VASMER, MAX 1973: *Этимологический словарь русского языка: Перевод с немецкого (с доп.)* Т. 4. Москва: Прогресс.

VIITSO, TIIT-REIN 1998: *Fennic*. – Daniel Abondolo (toim.), *The Uralic languages*. London and New York: Routledge.

WIEDEMANN, FERDINAND JOHANN – SAARESTE, ALBERT – HURT, JAKOB 1923: *Eesti-saksa sõnaraamat : Estnisch-deutsches Wörterbuch : mit eine Karte Eestis*. Tartu: Eesti Kirjaduse Seitsi kirjastus.

ZEPS, VALDIS 1962: *Latvian and Finnic Linguistic Convergences*. – *Indiana University Publications. Uralic & Altaic Series vol. 9*.

ZINKEVIČIUS, ZIGMAS 1980: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika I*. Vilnius: Mokslas

ZINKEVIČIUS, ZIGMAS 1984: *Lietuvių kalbos istorija I*. Vilnius: Mosklas.

ZINKEVIČIUS, ZIGMAS 2005: *Lietuvių tautos kilmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Painamattomat lähteet

HOLOPAINEN, SAMPSA 2014: *Indoiranilais-uralilaisten kontaktien tarkastelua hantin, mansin, saamen ja samojedin sanaston pohjalta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

ŠLIAVAS, JUOZAS 1977: *Ar gyveno finai Žeimelio apylinkėse?* Julkaisematon käsikirjoitus, säilytettävä Liettuan kielen ja kirjallisuuden instituutissa.

Verkkolähteet

AIKIO, ANTE 2013: *Uralilaisen kantakielen vokaalistosta. Etymologia ja kielihistoria*. Erkki Itkosen ja Aulis J. Joen 100-vuotisjuhlaseminaari 19.4.2013 Helsinki. http://cc.oulu.fi/~anaikio/vokaalisto_handout.pdf (22.10.2016).

ESHIP = *Elektroniczny słownik hydronimów Polski*. <http://eshp.ijp-pan.krakow.pl/>

JUZEFOVITŠ, LEONID = Юзефович, Леонид 2017: *Город на реке*. Тотальный диктант. Тексты диктантов. <https://totaldict.ru/dictants/gorod-na-reke/> (13.5.2017)

Karttapaikka. <https://asiointi.maanmittauslaitos.fi/karttapaikka/>

Kielitoimiston sanakirja. www.kielitoimistonsanakirja.fi/

maps.lt. www.maps.lt/3DLietuva

KNAB = *Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas*.

<https://www.eki.ee/knab/knab.htm>

LGIA VD = *Latvijas Ģeotelpiskās Informācija Aģentūra – Vietvārdu Databāze*. https://vietvardi.lgia.gov.lv/vv/to_www.sakt

LKŽ = *Lietuvių kalbos žodynas*. <http://lkz.lt/startas.htm>

SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. <http://kaino.kotus.fi/sms/>

TŠAŠEV = ЧАШЕВ, АЛЕКСАНДР 2010: *Тайны земли холмогорской*. Архангельск: ОАО «Издательско-полиграфическое предприятие «Правда Севера». <https://www.proza.ru/2011/09/05/17> (11.1.2017).

UEW = *Uralisches Etymologisches Wörterbuch*. <http://www.uralonet.nytud.hu/search.cgi?resetform=1&collapse=1>

Vietovardžių žodynas. <http://vietovardziai.lki.lt/>